

**OCI I ENVELLIMENT ACTIU: CAP UN NOU MODEL D'EQUIPAMENTS
D'OCI ADREÇATS A LES PERSONES GRANS**

Equip investigador:

Dra. Montserrat Garcia-Oliva

Dra. Elena Requena

Sr. Carles Pineda

Amb el suport de:

**Diputació
Barcelona**

1	INTRODUCCIÓ I JUSTIFICACIÓ	3
2	PREGUNTA D'INVESTIGACIÓ	4
3	OBJECTIUS GENERALS I ESPECÍFICS	4
4	MARC TEÒRIC	6
4.1	Envelliment actiu	6
4.1.1	Dimensions de l'envelliment actiu	7
4.1.2	Relació entre envelliment actiu i envelliment patològic	9
4.1.3	Educació i rol socioeducatiu	11
4.1.4	Relació amb l'aprenentatge al llarg de la vida	11
4.1.5	Pedagogia gerontològica i bones pràctiques	13
4.2	Processos participatius	15
4.3	Recursos i serveis existents	19
5	METODOLOGIA	22
5.1	Participants	23
5.2	Instruments	24
5.3	Procediment	25
5.4	Aspectes ètics de la recerca	26
6	RESULTATS	27
6.1	Què esperen les persones grans dels equipaments de lleure?	27
6.2	Cap a un nou model d'equipament d'oci	42
7	DISCUSSIÓ	68
7.1	Necessitats emergents en l'actual model de gestió d'equipaments d'oci adreçats a persones grans.	68
7.2	Revisió del model actual d'equipaments d'oci adreçats a persones grans	71
7.3	Proposta de línies estratègiques d'actuació en relació a la creació d'un model de gestió	76
8	CONCLUSIONS I RECOMANACIONS	79
9	BIBLIOGRAFIA	84

1 Introducció i justificació

L'actual model de lleure adreçat a les persones grans requereix d'una revisió profunda i de nous plantejaments. Hi ha motius, tant quantitius com qualitatius que avalen aquesta afirmació. Segon l'Institut d'Estadística de Catalunya (2024) el 2050 a Catalunya el % de persones majors de 65 anys rondarà el 30% de la població total. A més, el grup de persones longeves també augmentarà significativament creant grans diferències entre les persones grans més joves i les més grans, ja que estem parlant de persones que poden arribar a tenir fins a 40 anys de diferència entre ells.

Aquest grup de persones grans, tot i que es tendeix a homogeneïtzar, no és un grup homogeni i la seva heterogeneïtat anirà en augment pel que fa a cultura i costums, poder adquisitiu, hàbits d'alimentació i de vida, o identitat i orientació sexual, per posar alguns exemples. Degut als canvis generacionals en els perfils de persones grans i també en relació a les seves trajectòries vitals i al caràcter interseccional d'algunes de les variables esmentades, es preveu que les necessitats, pel que fa a oci, en les generacions futures seran diferents a les que presenten les persones grans actualment. Són tendències que ja detecten els professionals que treballen en equipaments d'oci adreçats a persones grans que, si es confirmen, avalarien la necessitat d'un nou enfocament o model de gestió.

És d'interès esbrinar si cal un canvi significatiu en aspectes com ara horaris, activitats, espais intergeneracionals, econòmics i de participació i gestió en els equipaments d'oci. Altrament, especialment crític és conèixer si les persones grans que no utilitzen aquest tipus d'equipament no ho fan per manca d'interès (no adequació d'expectatives o prejudicis, estereotips...) o bé perquè no hi ha una bona difusió d'aquests.

Les característiques de l'actual model de lleure no permeten atendre aquesta diversitat de perfils i de necessitats. El model vigent avui en dia està marcat per un accent paternalista, en gran mesura, en què s'entén l'oci a les persones grans com un oci especialment lúdic en el sentit d'entreteniment, en què s'oferten unes activitats -dissenyades la major part d'elles sense tenir en compte l'opinió del

grup a qui va adreçada- a les quals les persones s'apunten en el cas que per interès i horaris els vagi bé. És un model unidireccional de prestació de serveis.

2 Pregunta d'investigació

La pregunta d'investigació que ha guiat el present estudi ha estat:

Cal un canvi en el model actual de gestió d'equipaments d'oci adreçats a les persones grans?

3 Objectius generals i específics

Els objectius generals de la investigació són:

1. Detectar les necessitats existents en l'actual model de gestió d'equipaments d'oci adreçats a persones grans centrat en les necessitats de les noves generacions.
2. Revisar el model actual d'equipaments d'oci adreçats a persones grans.
3. Proposar unes línies estratègiques d'actuació en relació a la creació d'un nou model de gestió.
4. Desenvolupar -en base a la seva operativització- l'eix: Eines per a incorporar la veu i la mirada de les persones grans en la cocreació i la planificació de propostes d'envelliment actiu, així com en la millora continua dels equipaments adreçats a persones grans.
5. Difondre els resultats als agents socials implicats.

Aquests objectius generals es desgranen en els següents objectius específics.

En relació a l'objectiu general 1:

1. Explorar la visió que tenen els i les professionals del sector sobre el model futur de gestió d'equipaments d'oci adreçats a persones grans.

2. Conèixer la valoració que fa l'Administració del model actual d'equipaments d'oci adreçats a persones grans (limitacions, fortaleeses, mancances) i quines són les seves perspectives de futur.
3. Conèixer la valoració que fan els experts i entitats de persones grans sobre el model actual i quines serien les propostes de futur.

En relació a l'objectiu general 2:

4. Detectar necessitats i tipus de demanda en la població diana (persones que acudeixen actualment a equipaments d'oci a la província de Barcelona).
5. Identificar els motius pels quals hi ha persones que no utilitzen els equipaments d'oci adreçats a les persones grans.
6. Analitzar si les necessitats i demandes són iguals en els diferents territoris.
7. Fer un diagnòstic de les necessitats que els i les gestores d'equipaments d'oci adreçats a persones grans tenen actualment.

En relació a l'objectiu general 3:

8. Elaborar una proposta de recomanacions i orientacions pràctiques a tenir en compte per la creació d'un futur model de gestió.

En relació a l'objectiu general 4:

9. Desenvolupar i operativitzar un eix concret d'actuació basant en la co-creació i participació.

En relació a l'objectiu general 5:

10. Retornar els resultats a les persones implicades (usuaris, professionals, tècnics de l'administració, entitats, etc.) mitjançant una Jornada de difusió.

4 Marc Teòric

4.1 Envelliment actiu

L'envelliment actiu és un concepte que ha anat guanyant rellevància en el marc de les polítiques socials, sanitàries i econòmiques, i és fonamental per assegurar una millor qualitat de vida a les persones grans. Segons l'Organització Mundial de la Salut (OMS), l'envelliment actiu es defineix com el procés d'optimitzar les oportunitats de salut, participació i seguretat per millorar la qualitat de vida a mesura que les persones envelleixen. Aquesta definició emmarca un ampli espectre d'intervencions i perspectives que han estat desenvolupades per diversos investigadors i institucions. En aquest marc, l'envelliment actiu no només fa referència a l'absència de malaltia, sinó que també inclou aspectes relacionals, educatius i culturals que contribueixen a un envelliment saludable i digne, tal com apunten Celdrán (2021) i Pinazo & Donio-Bellegarde (2018).

El concepte d'envelliment actiu no es limita simplement a "fer coses" o mantenir-se ocupat, sinó que s'entén com un procés que s'estén al llarg de tota la vida, sustentat en hàbits saludables que inclouen les dimensions física, psíquica i social. Això implica una visió multidimensional que incorpora aspectes socioeconòmics, culturals i ambientals, com reflecteixen autors com Ballesteros (2006) i Fernández-Ballesteros (2005), els quals identifiquen components biomèdics, psicològics i socials com a pilars fonamentals de l'envelliment actiu.

Quadre 1: Components objectius i components subjectius de l'envelliment actiu

COMPONENTS OBJECTIUS	COMPONENTS SUBJECTIUS
Expectatives i qualitat de vida condicionada per la salut física i l'activitat social	Autoestima i control percebut
Bon funcionament físic, cognitiu i social	Satisfacció amb la vida

Font: Fernández Ballesteros (2005)

El quadre anterior, mostra com els components objectius (estat físic, activitat social) i subjectius (percepció de benestar, autoestima) són interdependents i contribueixen conjuntament a un envelliment actiu.

Aquest marc multidimensional també està influenciat per aspectes històrics i actuals que, inclouen la interacció entre factors individuals, socials i estructurals que interactuen en tres nivells: micro (aspectes individuals com hàbits i genètica), meso (xarxes socials, ambient físic i suports) i macro (polítiques públiques i context cultural). Aquesta interacció dinàmica és essencial per entendre com l'envelliment actiu s'articula en diferents contextos socials. En línia amb aquest enfocament, Lawton i Nahemow (1973) van proposar el seu model ecològic de l'envelliment, on subratllen la importància de la relació entre les característiques individuals i l'entorn físic i social, destacant com aquesta interacció influeix en el benestar i la qualitat de vida dels individus grans. Així, tant les condicions ambientals com les capacitats individuals es consideren crucials per mantenir l'autonomia i la salut durant l'envelliment.

4.1.1 Dimensions de l'envelliment actiu

El model d'envelliment actiu es pot analitzar a través de diverses dimensions que són complementàries i essencials per a una vida plena en la vellesa:

Salut física i mental

Una de les bases de l'envelliment actiu és la promoció de la salut i el benestar. Autors com Rowe i Kahn (1997) van desenvolupar el model d'envelliment exitós, que posa èmfasi en la interacció entre absència de malaltia, manteniment de funcions físiques i mentals, i compromís actiu amb la vida. En aquest sentit, Walker (2002) assenyala que les polítiques públiques han d'abordar no només la cura de la salut, sinó també la prevenció i la promoció del benestar emocional i psicològic. Per la seva banda, Fernández-Ballesteros (2011) afirma que l'envelliment actiu ha de ser abordat des d'una perspectiva biopsicosocial, considerant factors genètics, hàbits de vida i l'entorn social. Aquest enfocament multidimensional es complementa amb els treballs de Kalache i Kickbusch (1997), que destaquen la necessitat de crear entorns urbans inclusius i segurs per a la gent gran.

Mantenir la salut física mitjançant activitats físiques adaptades i hàbits saludables és crucial per evitar el deteriorament funcional associat a l'envelliment patològic. Diversos estudis, com els de Bravo-Segal & Villar (2020) i Yanguas (2020), han mostrat que activitats com caminar, dansa o gimnàstica suau milloren la salut física i contribueixen a un estat emocional equilibrat.

Participació social

Una de les dimensions més crítiques per a l'envelliment actiu és la participació social de les persones grans. Per aquest motiu, diversos autors com Havighurst (1961) han defensat que les persones grans han de mantenir-se ocupades amb activitats que els siguin significatives, ja sigui a través del treball remunerat, el voluntariat, activitats d'oci o altres formes d'implicació social. A aquesta perspectiva, Litwin i Shiovitz-Ezra (2006) afegeixen que una xarxa de relacions socials activa i ben consolidada és essencial per reduir la solitud i mantenir la salut mental i emocional. Aquestes idees es complementen amb les d'Estes i Binney (1989), que argumenten que la qualitat de les relacions socials és més important que la seva quantitat, i que la gent gran ha de poder accedir a activitats que siguin culturalment i socialment significatives per a ells. Per altra banda, Boudiny (2013) adverteix que les polítiques d'envelliment actiu no poden limitar-se a un model utilitari on només es valorin les activitats econòmicament productives; cal incorporar també les activitats recreatives i de lleure com formes essencials de participació activa.

Aquesta visió crítica és complementada per la recerca de Daatland i Biggs (2004), que subratllen la importància de no només fomentar la participació social activa, sinó també assegurar-se que les polítiques socials siguin inclusives i adaptades a les diverses capacitats i circumstàncies de les persones grans. En aquest sentit, Walker i Maltby (2012) apunten que les persones grans necessiten accedir a un conjunt ampli d'activitats per poder mantenir-se implicades socialment, ja sigui a través de l'esport, la cultura o altres espais comunitaris.

En aquest sentit, participació en activitats comunitàries és una eina potent per combatre l'aïllament social i la soledat, millorant l'autoestima i el benestar emocional de les persones grans (Sala, 2020). Per aquest motiu, podem afirmar

que la creació d'espais comunitaris accessibles i inclusius és essencial per garantir aquesta participació.

Seguretat i protecció social:

El foment de l'autonomia i la seguretat és un altre pilar fonamental de l'envelliment actiu. Segons Baltes i Baltes (1990), l'estratègia de compensació selectiva, que implica concentrar-se en les àrees que encara es poden mantenir o millorar, mentre es redueixen les expectatives en altres àrees on la capacitat ha disminuït, és clau per ajudar les persones grans a adaptar-se als canvis físics i cognitius associats a l'edat, mantenint la seva independència. D'altra banda, Bowling i Dieppe (2005) apunten que una sensació de control sobre les decisions personals està directament vinculada amb un millor benestar emocional. Al mateix temps, Daatland i Biggs (2004) alerten que la seguretat econòmica és una condició prèvia imprescindible perquè les persones grans puguin exercir la seva autonomia. Aquesta perspectiva és recolzada per Walker i Maltby (2012), que insisteixen que la seguretat financera ha de ser un objectiu central de les polítiques d'envelliment actiu. L'accés als drets fonamentals, com els serveis de salut, la prevenció de la violència i el suport econòmic, és fonamental per garantir un envelliment actiu (Mayte Sancho, 2020).

La integració d'aquestes dimensions en polítiques públiques efectives és un dels majors reptes de l'envelliment actiu. Walker (2002) planteja que l'envelliment actiu ha d'incorporar-se transversalment en totes les polítiques públiques, des de la salut fins a l'urbanisme. En aquest context, l'OMS (2002) proposa un enfocament de cicle vital que no només tingui en compte les necessitats de les persones grans, sinó que també es prepari per al futur de les generacions més joves. Per la seva banda, Laslett (1989) introdueix el concepte de "la quarta edat" com una etapa de la vida amb necessitats específiques que sovint són oblidades en les polítiques generals. Aquesta visió és compartida per Moulaert i Biggs (2012), que demanen un model que integri les dimensions culturals, socials i econòmiques en la planificació per a l'envelliment.

4.1.2 Relació entre envelliment actiu i envelliment patològic

L'envelliment actiu actua com una estratègia preventiva contra l'envelliment patològic, que es caracteritza per la presència de malalties cròniques, deteriorament cognitiu i dependència funcional. Diversos estudis han destacat com la pràctica d'activitats físiques i mentals regulars redueix el risc d'aquestes condicions (Warburton & Lui, 2007).

L'envelliment patològic sovint està associat a situacions de solitud i aïllament. Per exemple, Bravo-Segal i Villar (2020) van evidenciar com el confinament per la COVID-19 va incrementar els nivells d'ansietat i tristesa entre les persones grans. En contraposició, aquelles que van mantenir connexions socials a través de mitjans digitals o activitats comunitàries van mostrar una millor capacitat de resiliència emocional.

En aquest sentit, l'envelliment actiu és un element clau per prevenir l'envelliment patològic, ja que promou un estil de vida saludable i una implicació social activa. Aquesta relació es fa evident en programes que combinen activitat física, mental i social, reduint el risc de malalties cròniques, deteriorament cognitiu i dependència funcional (OMS, 2002).

Les intervencions basades en la pedagogia gerontològica són fonamentals per evitar l'aïllament i l'estigmatització, que sovint poden contribuir a un envelliment patològic. Així mateix, l'aplicació de bones pràctiques en programes socioeducatius ofereix oportunitats perquè les persones grans participin en activitats que reforcin la seva autoestima i autonomia.

Perquè es pugui produir aquest envelliment de forma saludable, cal tenir molt en compte el model d'Atenció Centrada en la Persona (ACP), que subratlla la importància d'adaptar els serveis a les necessitats individuals. Aquest, permet la transició d'un model paternalista a un de participatiu, promovent la dignitat i l'autonomia (Martínez Rodríguez, 2011). Aquest model facilita la participació activa de la persona gran en les decisions sobre les cures i la seva vida quotidiana. L'habitatge juga un paper crucial en la qualitat de vida de les persones grans. Models com el "cohousing sènior" o les cooperatives d'habitatges ofereixen una alternativa viable que fomenta la convivència, la participació i el suport mutu entre els residents. Aquests models són

especialment útils per a persones que busquen mantenir la seva independència en un entorn segur i socialment enriquidor.

4.1.3 Educació i rol socioeducatiu

Les activitats educatives no formals, com les universitats per a gent gran, són una eina poderosa per enfortir les relacions socials i millorar tant la salut física com psicològica. Les dades de Ballester et al. (2015) mostren que el 59,2% de les persones grans mantenen algun tipus de contacte associatiu, destacant especialment les activitats culturals i recreatives com a espais clau per a l'aprenentatge i la participació.

L'educació contínua és un altre pilar fonamental de l'envelliment actiu. L'aprenentatge al llarg de la vida, a través d'iniciatives com les aules d'extensió universitària, no només fomenta el desenvolupament personal sinó que també actua com a mecanisme per prevenir el deteriorament cognitiu (Jordà Sanz, 2020). En aquest context, els educadors socials juguen un paper essencial per dissenyar i implementar programes que responguin a les necessitats específiques de la gent gran.

4.1.4 Relació amb l'aprenentatge al llarg de la vida

La formació al llarg de la vida ha esdevingut un pilar fonamental per a la promoció de l'envelliment actiu, tal com subratlla l'informe coordinat per Montserrat Garcia-Oliva i el Grup de Treball de Programes Sènior de la Xarxa Vives d'Universitats (2020). Aquest informe posa en relleu els beneficis individuals i col·lectius que es deriven de l'educació universitària dirigida a persones grans, destacant-ne l'impacte en termes de salut, benestar emocional, integració social i desenvolupament personal.

En el context actual, l'aprenentatge al llarg de la vida s'ha consolidat com una eina essencial per promoure un envelliment actiu, en resposta als ràpids canvis socials, tecnològics i culturals. Tal com assenyala Bermejo (2006), l'ALV transcendeix la simple adquisició de coneixements, convertint-se en un vehicle per fomentar l'autonomia, la participació ciutadana i la dignitat de les persones grans. Els programes universitaris per a persones grans contribueixen

significativament a la millora del benestar personal. Els participants, majoritàriament dones d'una mitjana d'edat de 68 anys, mostren una elevada satisfacció personal derivada de la formació. Aquesta millora inclou un augment de l'autoestima, l'adquisició de nous coneixements i la millora de les competències digitals, aspecte especialment rellevant després de la pandèmia de la COVID-19 (Garcia-Oliva et al., 2020).

Aquests programes busquen no només donar suport a l'adquisició de competències tècniques o acadèmiques, sinó també promoure habilitats per afrontar les complexitats del món contemporani, com ara el risc de nous analfabetismes (tecnològic, cultural o científic). Aquesta capacitació és crucial per evitar la marginació d'aquells qui tenen més dificultats per adaptar-se a la globalització (Bermejo, 2006).

Enfortir les connexions comunitàries, resulta fonamental per a la integració i participació comunitària, factors essencials per prevenir la soledat i l'aïllament. Aquesta perspectiva proporciona espais inclusius on les persones grans poden compartir experiències significatives, fet que afavoreix la creació de noves xarxes de suport social (Garcia-Oliva et al., 2020). L'ALV es converteix, així, en un dret que garanteix el desenvolupament personal i la convivència social.

Aquest marc, tal com s'observa al quadre 2, se centra en tres dimensions interrelacionades: **conceptuals (saber)**, que inclouen la comprensió i assimilació de coneixements; **procedimentals (saber fer)**, orientats a l'aprenentatge pràctic i l'ús d'habilitats, i **actitudinals (voler ser)**, que potencien l'autoconfiança, la motivació i una actitud positiva davant la vida (Bermejo, 2006). La integració d'aquestes dimensions és fonamental per garantir que els programes socioeducatius siguin útils i significatius.

Quadre 2. Fites de la pedagogia gerontològica

Meta	Aplicació en la programació pedagògica
Saber	Facilitar la comprensió d'informació rellevant i útil per a la vida quotidiana de les persones grans, prioritzant conceptes aplicables i pràctics.

Saber fer	Promoure habilitats pràctiques que ajudin a les persones a actuar amb eficàcia en situacions reals, integrant procediments reflexius i accions concretes.
Voler ser	Desenvolupar actituds positives, motivació i autoestima, fomentant la sensació de competència i valor personal en les activitats quotidianes.

Font: Bermejo (2006)

4.1.5 Pedagogia gerontològica i bones pràctiques

La pedagogia gerontològica constitueix un enfocament interdisciplinari que aplica les ciències de l'educació al treball amb persones grans. Aquesta disciplina reconeix la importància de combinar coneixements científics amb experiències pràctiques, dissenyant programes que no només transmetin informació, sinó que també empoderin les persones per prendre decisions informades i responsables sobre la seva vida (Bermejo, 2006).

Les bones pràctiques en aquest camp es caracteritzen per harmonitzar rigor científic, efectivitat pedagògica i una orientació clara cap a la qualitat de vida de les persones grans. Segons el Quadre 3, es proposen criteris per assegurar la qualitat dels programes, com ara l'orientació als objectius d'envelliment actiu i l'ús de metodologies participatives que impliquin les persones grans en totes les fases del procés educatiu.

Quadre 3. Criteris i àrees de millora en les bones pràctiques socioeducatives

Criteris	Àrees de millora
Coneixements científics	Objectius i continguts basats en evidències interdisciplinàries i actualitzades.
Promoció de l'autonomia	Programes que potenciïn la capacitat de decisió i d'execució sense dependència.
Rigor pedagògic	Metodologies participatives, adequades als interessos i necessitats dels participants.

Impacte i transferència	Valoració de l'impacte dels programes en la qualitat de vida dels participants i en les institucions que els promouen.
-------------------------	--

Font: Bermejo (2008)

Aquest enfocament destaca la necessitat d'un treball rigorós i reflexiu en l'àmbit educatiu, assegurant que els programes socioeducatius siguin rellevants, aplicables i orientats a generar impactes positius en els participants i la comunitat. Per exemple, oferir eines pràctiques i coneixements interdisciplinaris pot ajudar les persones grans a integrar-se millor en el seu entorn social i a participar-hi activament (Bermejo, 2009).

Quadre 4: Problemes més comuns en de la vellesa i factors de canvi

Problemes comuns	Factors de canvi
<i>Deteriorament intel·lectual</i>	Exercicis mentals.
<i>Depressió</i>	Activitats agradables i socials.
<i>Insomni</i>	Relaxació, higiene de la son.
<i>Rigidesa</i>	Exercicis de flexibilitat.
<i>Estrès</i>	Maneig de l'estrès.

Font: Fries (1989)

Aquest quadre il·lustra com les activitats formatives, físiques i socials poden abordar els problemes més comuns associats a la vellesa, promovent un envelliment actiu i saludable.

En aquest sentit, L'envelliment actiu és un procés multidimensional que requereix accions coordinades a nivell individual, comunitari i polític. Mitjançant la participació activa, l'accés a serveis de qualitat i la promoció de relacions socials, les persones grans poden assolir una vellesa digna i plena. Els programes que promouen la inclusió, com els mapes d'actius i les activitats intergeneracionals, exemplifiquen com aquest paradigma es pot aplicar a les societats contemporànies. A més, l'envelliment actiu contribueix a reduir les desigualtats i a assegurar els drets humans de les persones grans, per la qual cosa és imprescindible invertir recursos socials i educatius, així com promoure un canvi cultural que valori la participació i el paper actiu de les persones grans.

4.2 Processos participatius

De què parlem quan parlem de participació? Recollim la definició de Donnarumma (1996) que veu la participació tant com una acció individual, en tant que es tracta d'un acte voluntari, com col·lectiva ja que es dona en escenaris d'interacció social i en el marc de processos socials. Un cop definit el punt de partida de què és la participació seria convenient emmarcar els diferents tipus d'aquesta. Cunill (1991) ens parla de quatre tipus de participació:

- Participació social: en la que l'individu pertany a una associació u organització per a la defensa dels seus interessos i el principal interlocutor no és l'Estat sinó d'altres institucions socials.
- Participació comunitària: els individus s'involucren en l'acció col·lectiva amb la finalitat del desenvolupament de la comunitat. L'interlocutor no és l'Estat i el que s'espera d'ell és rebre suport assistencial.
- Participació política: els ciutadans participen des d'organitzacions formals i mecanismes del sistema polític. Està mediada pels mecanismes de representació política.
- Participació ciutadana: els individus s'involucren de manera directa en accions públiques. Posa en contacte als ciutadans i a l'Estat, en la definició de les metes col·lectives i les formes d'aconseguir-les.

Però la participació es pot donar i no ser efectiva. Guimaraes (1987) ens diu que, per ser-ho, ha d'acomplir amb una sèrie de requisits ja que sinó es torna enganyosa. Per tant, una veritable participació hauria de:

- Tenir una multiplicitat de canals institucionals que puguin ser utilitzats alternativament per la comunitat.
- Existència d'un cert grau de flexibilitat de l'estructura institucional amb descentralització de les decisions.
- Existeix una capacitat d'organització des del punt de vista de la comunitat o els sectors socials.
- Es requereix d'un nivell mínim d'educació universalitzada que permeti als individus processar la informació.

- Gaudir d'accés lliure a diferents fonts d'informació, poder analitzar-la i poder ser traduïda i compartida a tots els membres de la comunitat.
- Disposar de recursos financers suficients per lluitar pels seus interessos.
- Les metes han de ser realistes i amb possibilitat d'assolir-les amb els recursos disponibles de la comunitat establint la delimitació espacial entre l'Estat i la comunitat.

En aquest marc participatiu, el plantejament democràtic de la societat en la que vivim, ens obliga a tenir en compte tots els grups d'edat. Tanmateix, fer sentir totes les veus no és fàcil tret dels processos participatius electorals on, d'entrada, tots els grups d'edat tenen les mateixes condicions. En canvi, en d'altres moments de la presa de decisions existeixen diferències si pertany a un grup d'edat o a un altre. Ens centrarem en el grup d'edat que ens ocupa, tot i que aquestes diferències d'oportunitat de decisió i de control social no es circumscriuen només a aquest grup. D'entrada, el propi estat discriminatori de l'edatisme ja suposa, per ell mateix, un apartament respecte al conjunt social. Tal i com s'afirma a l'informe de la Fundació HelpAge (2021), l'edatisme impedeix a aquest grup d'edat gaudir dels seus drets humans conduint-los a la discriminació estructural i sistemàtica pel fet de tenir una edat determinada i ho fa de la mateixa manera que ho fa el racisme amb el color de la pell o el sexisme pel gènere. El canvi de paradigma envers un enfocament de drets humans només s'establirà si es tenen en compte les persones des d'un punt de vista individual però també s'han de tenir en compte les consideracions socials, com a grup social diferenciat i discriminat.

Quadre 5: Caracterització dels Paradigmes d'Envelliment productiu i envelliment actiu i saludable

Paradigma	Visió de les persones grans	Enfocament	Objectius
Envelliment productiu	Negatiu Carga per la societat Subjectes passius	Assistencialista Centrat en les necessitats	Reducció de la despesa Implicació vida laboral

Envel·liment actiu i saludable	Positiva Ciutadanes plenes i actives	Drets humans	Bona salut + participació en la comunitat
--------------------------------	---	--------------	--

Font: Help Age España (2021)

Aquesta segregació estigmatitzada i plena de prejudicis i també de perjudicis no facilita la participació de les persones grans. Malgrat existeixen òrgans de consell i assessors el seu impacte en la presa de decisions en les polítiques públiques i privades és menor. L'informe de la fundació Help Age (2021) també adverteix com existeix participació en activitats culturals d'oci i de lleure però aquesta es dona en entorns segregats i estereotipats. A més, hem de tenir en compte d'altres barreres existents en el processos participatius d'aquestes persones, com la institucionalització i la bretxa digital que encara es dona en relació a les persones grans. Es tracta, doncs, d'una situació que cal revertir si l'interès general s'emmarca en tenir en compte tota la ciutadania.

D'altra banda, la literatura mostra com les persones grans tenen interès en que això sigui així. Hi ha evidències de com, en totes les democràcies occidentals, els grups de major edat estan normalitzant la protesta (Goerres, 2009). Així, la recerca realitzada per Alvarez (2022) demostra com el grup de les persones grans són promotors de protestes i formen part de moviments socials sorgits a partir de 2011 com les denominades "mareas". Però, a part d'entendre la participació política, com la d'exercir de votant, recollida de firmes, manifestacions, pertinença a organitzacions, etc. alguns autors (Norris, 2002) amplien el concepte com a qualsevol dimensió de l'activitat social que pugui influir en el desenvolupament de les polítiques públiques i, de manera indirecte, a la societat civil, siguin aquestes accions convencionals o no. Per exemple, és molt important el paper que juguen les persones grans com a membre actiu del voluntariat social. El nombre de voluntaris dins d'aquest grup d'edat té un creixement constant però, malauradament, existeixen pocs estudis sobre les persones grans voluntàries (Medina, 2015).

Ara bé, no tothom pot o vol participar i, las raons, són diverses. Segons Alvarez (2022) hi ha una sèrie de variables que influeixen en els processos participatius

de les persones grans en major o menor mesura actuant, sovint, interseccionalment: el nivell educatiu (més participació a major nivell), els ingressos (més participació a més ingressos), el gènere, l'edat (vinculada especialment a processos de salut però també en relació a l'efecte cohort) i la classe social.

Si ens centrem en la perspectiva de gènere existeixen diferències clares en relació a la participació social. L'estudi de Hernández, S.P; Ruiz, M. T.; Martí, M. J. i Molina, M. B. (2019) ens aporta dades en aquest sentit. Les dones participen més a nivell global i en el tenir cura dels altres i, els homes, participen més en activitats esportives. Sorgeix novament la diferenciació entre l'àmbit reproductiu i privat com a escenari femení i, l'àmbit públic com escenari masculí, reproduint els estereotips de gènere existents en el conjunt social. La coincidència intragènere es troba en que, ambdós casos, mostren un nivell de satisfacció vital més elevat quan existeix participació social. Aquesta relació entre qualitat de vida i participació és refrendada també per d'altres autors (Segura, 2021). El marc normatiu de l'envelliment actiu del que parlàvem en l'apartat anterior, ajuda, sens dubte, a intensificar la participació de les persones grans i a revalidar el seu accés a la justícia.

Centrant-nos més concretament en el tipus de participació que ens ocupa en aquest estudi, la participació en les activitats d'oci i de lleure, veiem com diversos autors afirmen que realitzar activitats d'oci té efectes molt positius en les persones grans. Triadó (2005) explica que les persones grans que les practiquen mostren nivells més elevats de satisfacció vital, d'energia, de motivació i d'autoestima. D'altra banda, Bowling i Grundy (2008) afegixen que la participació en activitats d'oci i lleure disminueix el risc de mort. És un tema que ve de lluny, l'ONU en la seva resolució 46/91 ja assenyalava que s'havia de "donar més vida als anys que s'havien agregat a la vida" (Medina, 2021). La mateixa autora explica com aquesta tendència de dècades es va veure frenada amb la pandèmia de la COVID-19. A les elevades taxes de mortalitat associades al grup d'edat de les persones grans provocades per la malaltia, s'hi va afegir un augment de l'aïllament social degut a les mesures de distanciament social imposades, paradoxalment, per protegir-les. Això ha produït un efecte negatiu en

la salut psicològica i emocional amb efectes similars als d'un estrès posttraumàtic que, presumiblement, poden ser de llarga durada. El coronavirus, a més, ha augmentat les conductes discriminatòries reforçant estereotips edatistes (Pinazo-Hernandis, 2020). Aquesta situació encara no ha revertit del tot i, alguns dels costums i de les imatges que es van adquirir durant la pandèmia s'han anat mantenint dificultant la interacció social.

Per tant, ens trobem en un moment on els paradigmes teòrics i el estudis sobre els seus efectes ens porten a defensar la participació de les persones grans en el conjunt de la comunitat de manera general i, específicament, en les activitats d'oci i de lleure però hi ha una sèrie de variables, no menors, que posen fre a aquesta necessitat.

4.3 Recursos i serveis existents

Dins de la cartera de serveis adreçats a les persones grans, es troben una varietat de recursos que, grosso modo, uns són de tipus residencial o semiresidencials i que donen cobertura integral a totes les necessitats de les persones (com ara residències i centres de dia); i altres tipus d'equipaments que cobreixen determinades necessitats, com ara les de lleure. En relació al tema de la participació, és especialment en el primer tipus d'equipaments i més concretament en les residències, que el tema de la participació va prenent força.

Així, el tema de la participació cada cop pren més rellevància dins d'un marc d'actuació de respecte cap a les persones grans, cap a la seva presa de decisions i el seu dret a la participació. Tot i que els recursos residencials no són objecte d'estudi d'aquesta recerca, cal ressaltar que aquesta és una tendència que es veu de forma notable en l'àmbit de les residències per a les persones grans. A tall d'exemple, l'interès que suscitats en la premsa general (per exemple, El idealista, 2021, 2022; ABC, 2021) totes les iniciatives que tenen a veure amb noves formes residencials que posen l'èmfasi en mantenir l'autonomia i la funcionalitat de la persona en un entorn protegit, però molt respectuós amb la dignitat, la vida independent i la presa de decisions de la persona, fins i tot si estan afectades les seves capacitats cognitives.

Aquest apartat de Recursos se centra en aquells equipaments de lleure que estan adreçats exclusivament a persones grans (seria el cas dels casals i espais de gent gran) i també es contemplen les activitats dirigides a les persones grans que s'ofereixen en equipaments de lleure per a adults (essencialment, centres cívics). Per tant, quan es parla d'equipament de lleure adreçats a les persones grans o simplement d'equipaments, ens estem referint a casals i espais de gent gran i als centres cívics en què hi ha activitats adreçades per a les persones grans. No se'n parlarà dels programes universitaris per a la gent gran, malgrat que també formen part del lleure adreçat a les persones grans, atès que tenen unes característiques diferenciades.

Mitjançant la consulta de diferents webs d'ajuntaments o comarcals i dels seus plans estratègics o documents afins (Badalona, Barcelona, Baix Llobregat, Castellbisbal, Cornellà de Llobregat, Gavà, Mataró, Mollet del Vallès) s'ha pogut comprovar que els equipaments de lleure adreçats a les persones grans, en general, estan guiats per tres eixos:

- Promoció d'una vellesa activa i amb salut.
- Construcció col·laborativa del coneixement.
- Participació activa i constructiva.

El primer eix és el que es troba més desenvolupat o present. Fomentar una vellesa activa, entesa especialment com una vellesa amb salut tant física com mental, és un dels objectius principals de les activitats que programen aquests equipaments. La prevenció del deteriorament cognitiu i l'abordatge de la solitud no desitjada són temes estrelles en les activitats programades inspirades per aquest eix.

Pel que fa a la construcció col·laborativa del coneixement entesa com a formació al llarg de la vida, especialment s'expressa a través de:

- b) La lluita contra l'escletxa digital. Sovint l'activitat s'organitza en forma de taller intergeneracional, de forma que o bé les persones grans acudeixen

a un centre d'educació secundària en hores lectives, o bé (més freqüentment), adolescents d'un determinat institut acudeixen a l'espai de gent gran.

- b) L'aprofitament del capital social, cultural o professional de les persones grans. En aquest cas, la forma més habitual és la del voluntari o voluntària. Aquí té cabuda el o la tallerista voluntària que ofereix els seus coneixement en el casal o centre cívic, però també és una figura que trobem en escoles d'adults (mestres o professors/es jubilats). Una altra forma d'aprofitament del capital humà que té tota persona gran és el banc del temps i especialment la mentoria, però aquesta darrera forma és menys freqüent.

Segurament, l'eix que està menys desenvolupat és el darrer, la participació activa i constructiva. Aquí tenen cabuda les activitats intergeneracionals, però també les exposicions i tallers o activitats relacionades amb la memòria històrica. Dins d'aquest eix també es contemplarien les metodologies de co-creació, com a forma de participació activa, el foment del moviment associatiu i la participació en la programació de les activitats. Tanmateix, aquests dos darrers aspectes són els més presents en aquest tipus d'equipament.

Per tant, malgrat que tots tres eixos estan en l'ideari dels equipaments adreçats a les persones grans, tot sovint el que es troba més desenvolupat és el primer eix, el de la promoció de l'envelliment actiu treballat a través d'una metodologia bastant "clàssica": expert que ofereix una formació que promou alguna dimensió de la persona (per exemple, l'activitat física). Es podria dir que és enfocament unidireccional i paternalista: la persona gran té una necessitat derivada d'una mancança (necessitat d'activitat física, necessitat de relacions socials, necessitat de treballar les funcions cognitives, necessitat d'accedir a un lleure assequible econòmicament...) i hi ha algú expert que cobreix la necessitat. A més, malgrat que els equipaments de lleure adreçats a les persones grans ofereixen activitats a l'aire lliure (per exemple, passejades per la natura o recorreguts urbans amb interès històric), la gran majoria de les activitats programades es fan en aules.

Llavors, els equipaments de lleure per a persones grans actualment estan oferint:

- Una programació d'activitats socioculturals, de formació en el sentit més intel·lectual o acadèmic del terme, de foment de la salut física i psíquica, i de promoció de les relacions socials. Els programes abasten temàtiques molt variades: activitats físiques, treball de les funcions cognitives (memòria), memòria històrica, activitats de caire cultural (ceràmica, escriptura creativa, escacs, lectura...), activitats lúdiques, artesania (ceràmica, costura...), xerrades i conferències, per posar-ne algun exemples
- Informació sobre activitats en altres espais que poden ser d'interès (associacions, projectes, exposicions... del barri o ciutat).
- Informacions sobre voluntariat, en el propi casal i/o en altres espais.
- Oportunitats per a conèixer persones i establir relacions socials, a través d'espais de lliure accés (no lligat a una activitat o taller concret, com ara disposar d'una sala de lectura amb consulta de llibres i revistes).
- Aula d'informàtica (no sempre).
- Banc del temps (no sempre).

Quina valoració en fan les persones grans, tan usuàries com no usuàries, d'aquests espais? És una qüestió que s'ha plantejat en els dos grups focals que s'ha fet amb participants d'aquestes dues poblacions. Avancem aquí grosso modo el que s'ampliarà i es discutirà a l'apartat de resultats del treball de camp: és un model d'equipament necessari en aquest moments, però que no dona resposta a les necessitats de totes les persones grans.

5 Metodologia

Tenint present el caràcter exploratori d'aquest estudi, la recerca s'ha realitzat des d'una doble vessant: d'una banda, des de la revisió de fonts documentals; i, des d'altra banda, des d'una metodologia qualitativa.

Pel que fa a la revisió de font documentals, les paraules claus que l'han guiada han estat: envelliment actiu, participació, models d'equipament, activitats de lleure, longevitat, aprenentatge al llarg de la vida, atenció centrada en la persona.

Altrament, s'ha apostat per la metodologia qualitativa donat que és una estratègia d'investigació especialment hàbil per a captar fenòmens emergents o poc coneguts o explorats (Mora, 2020). En concret, s'han utilitzat les tècniques de l'entrevista semiestructurada i el grup focal. Tot seguit, en els apartats de participants, instruments i procediment es facilita més informació.

5.1 Participants

En el treball de camp han participat un total de 33 persones. Concretament:

- Dotze persones han participat en el grup focal de persones majors de 60 anys que assisteixen a casals per a persones grans. A excepció d'un home, totes les participants són dones. La franja d'edat està entre els 64 anys i els 83 anys. Hi ha diversitat de nivell educacional: 4 persones tenen estudis universitaris, 3 persones tenen estudis de formació professionals i la resta han treballat en feines no qualificades o bé mestressa de casa.
- Cinc persones han participat en el grup focal de persones majors de 60 anys que no assisteixen a casals o equipaments de lleure semblants específics per a persones grans. Han estat tres homes de 65, 67 i 69 anys; i dues dones, una de 61 anys (encara en actiu) i una altra de 68 anys. D'aquest grup, tres persones tenen formació universitària i les altres dues persones tenen estudis de formació professional.
- Dotze persones han participat en el grup focal de persones professionals i tècniques que treballen actualment en casals de gent gran de la ciutat de

Barcelona, concretament dels districtes Horta-Guinardó, Sant Andreu i Gràcia. Es tracta de 10 dones i 2 homes, la majoria dels quals tenen formació universitària: Educació social (4 persones), Treball social (2), Psicologia (1), Ciències polítiques (1), Història de l'art (1). També hi ha professionals amb una formació de cicle formatiu: Integració social (4), Gestió cultural (1), Fotografia (1), Arts escèniques en teatre social (1), i Musicoteràpia (1). Cal destacar que 5 participants tenen més d'una formació (un cicle formatiu i un grau universitari, o bé dos cicles; hi ha una participant que té dos graus i un cicle).

- Quatre persones han estat entrevistades en qualitat de persones expertes en la matèria. Una persona prové del món professional i és experta en metodologies participatives; actualment coordina un projecte de co-creació que s'està desenvolupant en casals per a la gent gran en la ciutat de Barcelona. Les altres tres persones entrevistades desenvolupen càrrecs de Cap en serveis o unitats de planificació i atenció a les persones grans en l'administració autonòmica, provincial o local.

A banda d'aquests 33 participants, s'ha observat una sessió de BenestArt en la qual participaven cinc persones majors de 65 anys i vuit joves provinents d'una escola de segona oportunitats.

5.2 Instruments

S'han utilitzar tres instruments de recollida de dades: entrevista semiestructurada, grup focal i observació no participant.

- Entrevista semiestructurada: S'han dissenyat un guió de preguntes ad hoc per a la persona provinent del món professional i un altre per a persones que provenen del món de l'Administració, que han guiat les entrevistes. En els annexos 1.1.1 i 1.1.2, es poden consultar tots dos guions.

- Grup focal: S'han dissenyat ad hoc tres guions de grup focal, atenent a la tipologia de participants (professionals de casals, persones grans que són usuàries de casals, i persones grans que no són usuàries de casals). En els

annexos 1.2.1., 1.2.2. i 1.2.3. es poden consultar aquests guions. A banda dels guions, es va projectar un powerpoint de presentació de la recerca (annex 3).

- Observació no participant d'una sessió de BenestArt. Per dur a terme aquesta sessió d'observació sistemàtica, es va elaborar una graella ad hoc (annex 1.3.)

5.3 Procediment

Totes les entrevistes i grups focals han estat gravades a través de la plataforma Teams i amb el consentiment de les persones participants. En el cas de la sessió de BenestArt, no es va gravar la sessió sinó que l'observador no participant va prendre notes in situ a partir de la graella d'observació. Previ a la recollida de dades, totes les persones participants han rebut informació per escrit sobre l'estudi i han signat el full de consentiment informat.

Cada entrevista han estat realitzada per alguna de les dues investigadores autores de l'informe. L'entrevista realitzada al Sr. Francisco Patricio s'ha dut a terme de manera presencial en una sala de la Facultat d'Educació social i Treball social Pere Tarrés de la Universitat Ramon Llull en data 7 de novembre de 2024. La resta d'entrevistes s'han fet de manera virtual i en les següents dates: 21 d'octubre de 2024, 22 d'octubre de 2024 i 15 de novembre del 2024. Posteriorment, es van transcriure les quatre entrevistes (annexos 2.1.1, 2.1.2, 2.1.3. i 2.1.4,) per facilitar l'anàlisi de dades.

Els grups focals han estat conduïts per les dues investigadores del present informe, i també es trobava present en qualitat d'observador l'altre investigador, a excepció del grup de persones que no van a casals. El grup focal de persones grans usuàries de casals es va dur a terme de manera presencial en un aula de la Facultat d'Educació social i Treball social Pere Tarrés de la Universitat Ramon Llull en data 10 d'octubre de 2024. Els altres dos grups focals es desenvolupar de manera virtual; el de persones no usuàries de casals va ser en data 11 de juliol de 2024; i el grup de professionals en data 11 d'abril de 2024.

Posteriorment, es van transcriure els tres grups focals (annexos 2.21., 2.2.2., 2.2.3 i 2.2.4) per facilitar l'anàlisi de dades.

L'observació de la sessió de BenestArt ha estat realitzada per l'investigador de l'informe en data 13 de novembre de 2024. A l'annex 2.3., es pot consultar el registre d'aquesta sessió.

En tot moment, s'ha preservat l'anonimat de les persones participants en l'estudi. Així, cada una de les persones que han participat en el focus group de persones usuàries de casals han estat identificades amb un codi, consistent en una lletra (que sempre ha estat U) i un número (U1, U2, U3, etc.). El mateix sistema de codificació s'ha seguit en el grup de persones no usuàries de casals (en aquest cas, la lletra ha estat nU: nU1, nU2, etc.).

En relació a les persones participants en el grup de professio, la seva codificació s'ha fet en base a la seva formació (treballadora social, integradora social, etc.)

Les persones expertes entrevistades s'han identificat a través del tipus d'administració en la que treballen (per exemple, expert administració pública provincial).

5.4 Aspectes ètics de la recerca

La present recerca s'ha regit pels principis ètics de no maleficència, beneficència, justícia, autonomia i confidencialitat recollits tots ells a l'informe Belmont sobre Principis d'Ètica biomèdica de Beauchamp i Childress (1979). Aquests principis han seguit de guia ètica de la nostra recerca tant en allò que s'ha pogut preveure durant la fase de disseny, com d'allò no previst que ha aparegut al llarg de tot el procés.

Com s'ha dit en parlar d'aspectes de procediment de la recerca, totes les persones participants en entrevistes i grups focals, així com en la sessió d'observació, han estat informats dels aspectes claus de la recerca per escrit abans de participar-hi i han donat el seu consentiment (vegeu annex 4.1 per un exemple del document informatiu i 4.2. exemple de consentiment informat). També, en el moment inicial de realitzar-se l'entrevista i el grup focal, s'ha presentat l'estudi de manera oral en el cas de les entrevistes i mitjançant un powerpoint en el cas dels grups focals.

Per últim, manifestar que aquesta recerca ha obtingut un dictamen positiu per part de la Comissió d'Ètica de la Facultat d'Educació Social i Treball Social Pere Tarrés de la Universitat Ramon Llull (vegeu annex 4.3).

6 Resultats

L'exposició dels resultats s'ha dividit en dos grans apartats: un que té a veure amb què esperen les persones grans dels equipaments de lleure, i un altre que aporta elements d'anàlisi sobre quins elements caldria tenir en compte el model d'aquests equipaments de lleure. Aquests resultats seran el punt de partida per discutir-los, en un apartat posterior, des del marc del paradigma de l'envelliment actiu i dels processos participatius com a eixos de treball per a la gestió dels equipaments adreçats a l'oci de les persones grans.

6.1 Què esperen les persones grans dels equipaments de lleure?

En la resposta a aquesta pregunta, cal diferenciar entre els resultats obtinguts en les persones que freqüenten els casals i les que no.

Començant per primer col·lectiu, la valoració que les persones usuàries de casals per a persones grans fan del model actual d'equipament de lleure, en general, és positiva. Es reconeix el casal com un espai que permet socialitzar-se i fer activitats que aporten benestar; en aquest sentit, el model actual de casal no

s'hauria d'eliminar (com a mínim a curt termini), però sí que apareixen inquietuds i necessitats que els actuals casals no estan cobrint o que seria adient repensar-les. Són inquietuds i necessitats que tenen a veure amb el finançament, amb el nom que rep l'equipament, amb fer el casal més obert a tothom i que es reforcin llaços amb el territori, amb les activitats i els serveis i la participació activa en la presa de decisions associada, amb la millora dels espais i, en menor grau, amb la interculturalitat i la diversitat.

El tema del **finançament** és un tema que preocupa a les persones usuàries de casals. És un àmbit que permet abordar-lo des d'una multitud de perspectives, però aquelles que han sorgit espontàniament en les persones usuàries del casal tenen a veure amb el perfil del tallerista (professionalitat versus voluntariat), com resoldre els diferents nivells de poder adquisitiu de les persones usuàries i qui ha de subvencionar o pagar les activitats que s'ofereixen.

Així, en relació al perfil del tallerista, en general, entre les persones usuàries dels casals es lloa la figura del voluntari/a i que sense ella moltes activitats no serien possibles:

“Faig una classe d'anglès. Però gràcies a la senyora [voluntària] que fa la classe. Si contracten gent professional a l'hora de fer coses, són diners.” (U1).

Però no tothom hi està d'acord i entre les persones usuàries dels casals, n'hi ha que consideren que seria millor que fos una persona professional qui portés les activitats:

“Jo prefereixo que siguin professionals i no voluntariat perquè és una manera d'abaratir, de no donar ni sous [...] Si van voluntaris treuen la feina, els joves necessiten feina.” (U2).

“De vegades em sento malament perquè estic ocupant un lloc que un noi jove podria estar treballant.” (U7).

El tema del finançament també preocupa en el sentit que si pot ser causa de discriminació, en el sentit que sigui una barrera que no permeti accedir tothom al casal i a les seves activitats:

“Hi ha gent que té pensions molt baixes... volem que puguin fer coses. No podem excloure aquest gent perquè realment tenen unes pensions molt baixes que no poden dedicar per diners [...] Però és que hi ha gent allà que va molt justa i ha d'estar perquè és mitja vida estar al casal [...] vull que aquesta gent pugui estar perquè jo, gràcies a Déu, puc pagar-me anar a fer anglès en un altre lloc, per dir alguna cosa. Però hi ha gent que no pot, que ha d'estar als casals i si la voluntària cobra una misèria, l'usuari paga també una misèria.” (U1).

També hi ha persones que aposten per una convivència de professionals i voluntariat, així com per una mena de copagament de serveis:

“Jo crec que es pot compartir, un professional que dona un taller professional i els voluntaris que facin altres tipus d'activitats. [...] I pel que fa al poder adquisitiu... el que s'hauria de fer... si cobres X, paga X.” (U5).

Respecte al **nom de l'equipament**, com anomenar als casals de gent gran és un tema de debat per a les persones assídues al casal, doncs no tothom se sent identificat o a gust amb el nom de “casal de gent gran”:

“Una de les coses que havíem comentat és que si es pogués canviar el nom [...]. En comptes de casal de gent gran, casal sènior, de Bon Pastor, Sant Andreu [...]. Llavors sembla que la gent s'anima més.” (U8).

Tot i així, no hi ha unanimitat al respecte i no tothom està d'acord amb un canvi de nom que tingui a veure amb emmascarar l'edat, doncs també hi ha qui reivindica l'expressió de “persones grans”.

“M'està bé que es digui casal de la gent gran, perquè s'ha de positivitzar el significat de gent gran [...]. I què, si soc de la tercera edat?.” (U2).

Queda clar que la identificació amb el nom que se li dona a l'equipament i de com es simbolitza té molt a veure amb com les persones viuen el seu propi procés d'envelliment:

“Perquè per molta gent és una mica... és pejoratiu dir gent gran. Per a mi no. I que em diguin vella és un orgull perquè he arribat.” (U7).

Aquesta necessitat de canvi de paradigma o de mirada, també apareix en algunes persones usuàries que estarien a favor d'un canvi de nom sempre i quan sigui reflex d'un nou model de casal o de filosofia:

“Jo no sé quin seria el nom adequat... però tot canvia i el nom és arcaic. Obrir la finestra perquè entri aire fresc i un nom diferent.” (U1).

Fins i tot s'aposta per un nom que no faci referència en absolut al tema edat o etapa vital, com ara un espai:

“para la gente que quiere ser feliz o para la gente que se quiere encontrar... un nombre más acogedor.” (U12).

Però més enllà del nom, sembla que l'important és trencar estereotips i que tothom, especialment el que no participa, sàpiga què és un casal i quines oportunitats està brindant el casal. En definitiva, **fer el casal més obert a tothom, que sigui més conegut, i que es reforcin llaços amb el territori:**

“... perquè el problema principal que hi ha al casal és que la gent de fora no sap el que es fa dintre, no coneixen el casal... Jo veig que la gent no coneix, no sap què es fa a dintre, i ara es pensa que hi ha quatre vells allà.” (U10).

Aquesta causa de desconeixement, es veurà més endavant, que també és compartida per bona part dels professionals:

“Hi ha desconeixement que els casals de gent gran existeixen. Hi ha molta gent que no sap que això existeix, o quan parles d'això es pensen que són espais com més assistencials, no tant com un espai destinat a l'oci [...] I hi ha com desconeixement moltes vegades de l'oferta diversa d'activitats que n'hi ha. Hi ha moltes vegades que la gent no sap realment que hi ha com moltes activitats diferents i que poden ser atractius per persones de 55. També gent de 55 anys que no se sent gran. Llavors també, com ja hem parlat també, la nomenclatura i tal, és com, ostres, jo aquí encara no hi he d'anar.” (integradora i formació en arts escèniques en teatre social).

Les persones que van al casal considera que, a nivell de població general, hi ha idees preconcebudes respecte què és un casal, quin tipus de persona hi va i quines activitats ofereix. Idees que poden arribar a ser estereotips i que frenen que persones que podrien anar-hi i trobar una bona alternativa d'oci, ara no hi vagin. Algunes d'aquestes idees tenen a veure amb els mites associats a la vellesa i que han quedat reflectits anteriorment quan s'ha tractat el tema del nom, i poden ser difícils de canviar perquè estan molt arrelats a la societat. Tanmateix, algunes d'aquestes idees preconcebudes podrien ser canviades si des dels propis casals, des dels seus òrgans de direcció, es fes un esforç per donar-se a conèixer més. Això ajudaria molt a trencar falses creences sobre el casal i el seu funcionament, doncs es considera que no sempre els casals en fan prou per fer-ne difusió de totes les opcions que brinda:

“...com el casal ofereix el seu servei i quin màrqueting fa. Hi ha molts moments que hi ha fires d'associacions en els barris, en les festes majors, per exemples, que posen tenderetes i si allà hi hagués gent del casal, allà podria donar informació.” (U2).

Sembla que aquesta manca de difusió especialment falla en els grups no autòctons:

“... aquesta gent crec que també hauria de formar part de la nostra programació, del grup diana que heu dit vosaltres.” (U7).

Les persones usuàries de casals tenen ganes de participar en aquesta difusió del què és un casal de gent gran. Caldria fomentar que les persones usuàries fossin quelcom més que simples consumidores d'activitats, i poder comptar amb elles en, per exemple, campanyes de difusió i promoció del casal. Obrir-se, en definitiva, més a l'entorn:

“Jo penso que ha millorat molt el casal. Perquè hem fet moltes coses al carrer. O sigui, s'han donat... S'han donat a conèixer. Perquè estàvem, sí, una mica tancats, és veritat... es pogué fer una miqueta com una mostra de coses.” (U4).

Alguns casals semblen més avançats que altres en aquesta obertura de portes:

“És veritat que s’han obert al carrer. I de cada taller o curs faran una exposició d’allò que ha fet. Obrir-se. Obrir la finestra. Obrir-se. Sortir.” (U1).

Una altra manera que els casals s’obrin i que es regeneri la gent que hi va, és fer activitat intercasals:

“Vam fer a la Font d’en Fargues un torneig de ping-pong... Estaven tots, Horta-Guinardó, tots els veterans i tots jugant allà... Hem de sortir i trobar-te gent d’altre casal i conèixer gent.” (U10).

Si es vol captar nou públic, s’han de renovar els casals. Tot i que la gent que acut actualment als casals, s’hi troba a gust i participen activament de les activitats que ofereixen, també són conscients que les persones més joves que s’hi estan incorporant, poden necessitar un canvi de rumb en les activitats que s’ofereixen en els casals:

“... noves generacions que venen al darrera [...] aquest tipus de gent ja tenen una mentalitat més oberta... Com que ja comencen a venir gent amb tatuatges i piercings en funció de la moda... No és el mateix haver nascut als 60 que haver nascut als 45 o als 50.” (U2).

“En el meu casal, per exemple, hi ha poca renovació de gent jove. Algunes són noves, però la majoria de gent ja t’ho he dit, són gent molt gran. De 80, 70... I sí que ve gent jove, no tan grans com els que som ja, però una renovació molt gran jo encara no la veig i tindria ganes de veure-la.” (U7).

A més, aquesta obertura al territori, “obrir finestres” (U1), també ha de ser una oportunitat per reforçar llaços amb el territori, doncs les persones poden acudir a un casal per aprendre coses noves, però també per reforçar llaços socials:

“És una passada. Ens ha unit amb gent del barri... ara ens saludem i disfrutem de l’estona que estem junts”. (U6).

Hi ha, per altra banda, una **demanda d’activitats variades (i també de serveis) i reclam de participació activa en la presa de decisions associada**. Les persones usuàries de casals estan contentes amb les seves activitats, moltes de les quals els permeten tenir accés a coneixements per primera vegada en les seves vides. Però es reclama més participació, més poder de decisió en la confecció de la graella d’activitats a fer:

“Hacer actividades más participativas... Que el alumnado intervenga más... Porque la idea de los casales y todo este tipo de lugares es juntar gente... utilizar el tiempo libre para utilizarlo de forma beneficiosa... En la elección de talleres con intervención más activa de las personas.” (U12).

I surten propostes concretes per fer possible aquesta participació com ara assemblees o comunicar-se amb els òrgans gestors o directius dels casals:

“Jo estic molt interessada en que proposem idees per fer taller... com comissions de participació de pensar en coses noves... Un cop a l'any fer una assemblea perquè els usuaris i les usuàries hi hagi un torn de paraules i que puguin expressar el que estem expressant aquí.” (U2).

“Informar a los directivos del casal qué es lo que se espera del casal... que es lo que no nos gusta. Entonces, la gente que dirige verá que podrá ser o no.” (U12).

Però hi ha desencís al respecte, sobre les oportunitats reals de participar i decidir:

“Només et donen el dret pel pataleo. El dret al pataleo ja fa quatre anys que l'utilitzo.” (U7).

“L'estructura burocràtica no et deixa fer-ho.” (U10).

Val a dir que aquesta visió del poc marge per a la participació real és compartida per professionals dels propis casals:

“Aleshores ho venen tot com molt maco, que la gent participi i és això, que al final la gent participa fins on l'Ajuntament o l'administració vol.” (integrador social).

“A tots els casals que estem en pla de millora, s'ha de treballar per enfortir les comissions gestores dels casals i que realment siguin òrgans de decisió [...] Són òrgans només per informar de les activitats que es realitzen, però després, a l'hora de la veritat, no hi ha aquest espai de decisió. [...] per exemple, s'ha decidit tancar els diumenges amb el nou concurs, però no ni tan sols s'ha informat els òrgans de decisions dels casals, simplement s'ha dit la decisió quan ja estava escrita, decidida. Vull dir que crec que a nivell d'administració s'omplen la boca dels òrgans de participació, però després aquestes persones no decideixen i no tenen aquesta força.” (polítologa i integradora social).

Però, a banda d'activitats interessants i d'una dosi més elevada de participació, també es reclamen més espais per relacionar-se, no cal que la relació arribi sempre a través de la realització d'una activitat:

“Els casals haurien de tenir una cafeteria, per exemple, o un lloc per poder anar-hi a prendre un cafè i llavors podrien anar tothom de totes les hores i llavors també veurien l'ambient de dins del casal [...] De tenir un espai per obrir a més gent i fer més tertúlies, diguéssim, és molt important.” (U9).

El casal es rebel·la no només com un punt de trobada, de socialització, sinó també com un mitjà per mitigar desigualtats socials.

“Quan fan una obra de teatre, 25 euros... Una obra de teatre que puguem anar. Jo he reivindicat molt temps i amb això estic i estic molt aferrada que em donin cultura. Que ens van negar la cultura quan érem joves perquè vam viure la postguerra...” (U7).

“En el verano, la gente del barrio, pues se quedan los que no se van de vacaciones, o los que no nos vamos, pues te quedas como desamparada. Hay mucha gente que le sirve, tanto en invierno como ahora en verano, el casal para estar allí un rato, para estar fresquito, para estar calentito en invierno, y ahora se cierra y ya se ha acabado.” (U8).

Sorgeix la reivindicació de **millora dels espais**, de tenir espais més lluminosos i més amplis per poder fer les activitats amb comoditat:

“M'hi trobo molt acollida, jo, i molta gent. Però l'espai és petit. No podem fer res més. L'espai s'ha de cuidar.” (U6).

“L'espai és molt important perquè normalment és superpetit... es fan molts tallers, però és tan petit que tampoc... Hi ha més gent que espais.” (U9).

Tot plegat acompanyat de la suficient dotació de places, doncs hi ha persones que sovint es queden fora d'una activitat que ha generat molt d'interès o activitats que no es poden fer de forma còmode:

“Sento que hi ha comentaris que hi ha tallers que hi ha massa gent i la gent no pot aprendre. Bé, per exemple, ball en línia, tot allò que s'està fent allà s'hauria de fer d'una manera més còmoda perquè si tu estàs fent ball en línia i estàs a la fila cinquena doncs no veus el professor.” (U9).

“En comptes de fer una classe, es podrien fer dos, en diferents horaris... Perquè el dia té moltes hores i poder compaginar-ho tot i que tothom pogués aprofitar-ho.” (U8).

Però també hi ha persones que hi posen el principi de realitat i que se n'adonen que les coses no són tan fàcils i que, al final, és un tema de recursos:

“Es que el director también tiene que evaluar qué espacio tiene, y no tiene espacio para hacer dos.” (U12).

L'interès per la **interculturalitat** apareix poc i quan apareix és en forma de dubtes, de com s'incorporaran persones d'altres cultures, si seran capaços de respectar les normes de convivència de la societat d'acollida, proposant-se alguna mena de formació al respecte.

“Sobretot quan vinguin persones de les altres cultures, que hi hagi una perspectiva de gènere, perquè aquí tenim xocs culturals importants... Aquí tenim una llei de gènere, sobre la violència i els maltractaments, etcètera, i que hi hagi un curset, sobretot, sobre aquest tema.” (U2).

Igualment, els temes de **diversitat** sexual o religiosa desperten poc interès, però alguna referència se'n fa:

“Perquè, com també, en el futur... vindran també altres cultures i altres religions [...] no estic d'acord... que es faci un pessebre. És a dir, que vulgui un pessebre, hi haurà les esglésies [...] I, en canvi, hi ha gent que amb el tema de que com que soc voluntari i soc popular, doncs, munto el pessebre. Això és el que està passant. No sé si ho entenc. Respecte. [...] I sense posar etiquetes, sense posar LGT i tal”. (U1)

Aquests són, doncs, les principals preocupacions de les persones usuàries respecte el model actual de casal per a la gent gran. I quina percepció tenen d'aquest espai les persones que no hi van? Per què no utilitzen aquests equipaments? La resposta a aquestes dues preguntes són variades, però es detecten idees preconcebudes fortament arrelades.

En primer lloc, tal com el **nom de l'equipament** indica, es perceben com a equipaments per a gent gran i una barrera a l'hora d'acostar-se i interessar-se sobre què fan, és el propi nom doncs l'edat cronològica no sempre va

acompanyada de sentiment de pertànyer a aquest grup. Això ja és un impediment perquè les persones no usuàries de casals s'hi acostin:

“Gent gran... Què vol dir gent gran? Perquè jo tinc 68 anys, però jo no me sento de 68. Jo no aniria a un casal amb persones de 70 o 80 anys... segons com estiguessin, no?.” (nU1).

“Aquí al poble n'hi ha dos i acostumen a anar la gent gran però jo com no m'hi considero... [riu]. És com si no anés amb mi la cosa, no em representa.” (nU2).

O sigui, que com les persones no usuàries no es perceben com a persones grans, ja d'entrada no senten interès per esbrinar quines oportunitats brinda el casal. Tal vegada, si es canviés el nom, es mostrarien menys reticents:

“Jo, el primer que faria seria canviar el nom. El nom Casal produeix al·lèrgia a molta gent [el grup riu]. És dir ja ets gent gran.. potser haurem de plantejar-nos el concepte casal i dir-i d'una altra manera. Espais de trobada o el que sigui, jo penso que hauríem de començar per aquí, de fer-lo més atractiu. Perquè jo, quan diuen “casal”, dic “Òstia”, és que yo no me veo.” (nU3).

Fins i tot el nom casal “*infantilitza*” (nU3). Com s'ha vist abans, el tema del nom també provoca controvèrsia en el grup de les persones usuàries de casals, però en les persones que no hi van, sembla que no han estat capaces de superar aquest estigma i els ha frenat molt per acostar-s'hi.

Amb aquest tema del nom de l'equipament, que apel·la tan directament a l'edat, apareix la reivindicació de deixar de banda “etiquetes” en funció de l'edat i apostar per la **intergeneracionalitat**, per activitats intergeneracionals, sustentades en interessos i no en l'edat. L'edat no és garantia que tothom tingui els mateixos gustos o preferències:

“...penso que segreguen una mica la gent gran per edat. A mi personalment m'interessa més un tipus d'activitat de gent normalitzada, com més intergeneracionals, que no m'etiquetin com a persona gran, perquè no m'ho considero mentalment ni físicament, també és cert que fa poc... No m'ha interessat mai aquest tipus d'activitat, sincerament, penso que les activitats les has de trobar en el teu espai personal i en altres espais, no en llocs on exclusivament van persones grans.” (nU3).

“És com a l'escola de la dona [...] hi ha molta gent qualificada i gent de molta d'edat. Jo, ara que he fet un curset de puntes de coixí i hi ha una nena, vull dir una dona de 30 anys, no és només per gent gran, hi ha de totes les edats.” (nU1).

Fins i tot quan es reconeix que algunes activitats de les que ofereixen els casals poden ser d'interès, es rebutja la idea de fer-les en un context exclusiu per a persones grans com són els casals:

“No m'hi veig fent aquests tipus d'activitats sinó que les buscaria si m'interessa fer algun tipus d'activitat cultural en un àmbit que no fos exclusivament de gent gran. Plantejaria un tipus d'activitats més orientades intergeneracionals, però que no estiguin directament relacionades amb l'edat.” (nU3).

“Jo quan he buscat coses a fer he anat al gimnàs, he anat a l'escola d'adults... no se m'ha ocorregut anar al casal d'avis.” (nU2).

És a dir, no es va al casal perquè no agradin les activitats que es proposen, sinó perquè en fan en un context de “gent gran”:

“El casal és una cosa, però després tens una escola d'adults, tens moltes associacions, hi ha molts museus, els amics de no sé què, moltes associacions... vull dir que hi ha molta vida cultural que no són els casals precisament, no?” (nU2).

“M'he matriculat en una assignatura d'una carrera on el més gran era jo, hi havia gent de vint i pico d'anys, m'he buscat un espai cultural però no m'ha interessat un espai específicament de gent gran, sinó un espai intergeneracional, com si fos un més... M'explico?” (nU3).

El casal és vist com el **final d'una etapa** en què ja no et queda res més a fer o que físicament o mentalment no és possible res més, abans d'anar-hi s'han de fer altres coses:

“El cos és una cosa i el cap una altra. A lo millor hi ha gent que vol anar als casals per dir-ho d'alguna manera i altres persones que diuen encara he de fer altres coses abans d'anar al casal, si és que vull anar al casal en el seu moment.” (nU5).

També apareixen alguns prejudicis sobre el perfil de persones que actualment estan assistint a casals, per exemple, en relació al seu **nivell cultural**:

“Jo m’imagino a la meva mare que el casal fantàstic. Perquè la meva mare era d’una generació que ella no va treballar, el cercle d’amistats era reduït i quan es va quedar vídua sort va tenir dels casals. Ara, jo crec que nosaltres potser som un altre perfil, altres inquietuds, ens movem d’una altra manera, no sé...” (nU2).

O prejudicis sobre el **poder adquisitiu**:

“La part econòmica, del recursos que tingui la gent per anar a fer coses. Dedicar-se a temes... aquests casals tenen normalment... o són gratuïts o tenen quotes molt petites i el que té poca capacitat adquisitiva i tal pues ja li esta bé.” (nU4).

Però també prejudicis sobre que al casal es va per **avorriment**, va la gent que no té res a fer, que no té veritables aficions i que necessita entretenir-se d’alguna manera:

“Hi ha molta gent que va a aquests casals per passar diguéssim el matí o a la tarda, em dona la impressió. Aviam, jo soc una persona que m’agrada molt l’aire lliure, m’agrada fer coses a l’aire lliure. I... eh...no és que conegui molt aquest tema, però és lo que deia abans, és passar el matí, la tarda o un dia o passar dos dies o tres dies a la setmana [...] Vinc aquí, em sento, veig la televisió, perquè suposo que n’hi ha televisió, i vaig a mirar la gent com ve, com entra, com surt i tal, i a la una me’n vaig a casa a dinar.” (nU5).

“Vas perquè t’avorreixes a casa.” (nU1).

Lligat amb el tema de l’avorriment, apareix el tema de la **solitud**, és a dir, la persona que va al casal és una persona que no té xarxa social i va al casal per socialitzar-se perquè en el seu dia a dia no té aquesta oportunitat:

“[persona] segurament solitària.” (nU5).

En aquest sentit, es reconeix el paper que poden jugar els casals en la **socialització** de les persones i en la lluita contra la solitud no desitjada:

El que està clar és que és un lloc que es crea xarxa social [...] hi ha gent que necessita crear una xarxa aunque tingui una família estupenda, però necessita una xarxa darrera, perquè té els fills treballant, els nets no... En fin, la soletat és un tema també molt, molt delicat i allà no es troben

sols, es trobem molta gent, gent amb la seva edat, que no la seva mentalitat a vegades, perquè cadascun té la seva mentalitat, però fan activitats conjuntes.” (nU4).

Pensant en el futur, sobretot s’imaginem espais inclusius, en clau intergeneracional, que allò que convoqui a la gent sigui essencialment l’activitat en sí, no cal aplicar un criteri d’edat:

“És que jo no crec que sigui l’edat el factor de la gent gran, sinó com tu et mous davant les teves inquietuds. Igual hi ha gent que li va bé anar a un lloc i que li organitzin i li diguin i li faci, i a lo millor que per la seva manera de ser ja se sap moure, sap buscar... Jo no crec que sigui tant l’edat sinó com t’afrontes a la situació aquesta...[...] intergeneracional, jo que sé, vols fer teatre, no te n’aniràs al casal al grup de teatre del casal. No, te’n vas al grup de teatre que hi ha gent petita, gran, mitjana.” (nU2).

“Si algun dia m’interessa fer una cosa que només és de gent gran, igual hi vaig però no és el meu fil conductor, el buscar una activitat que sigui específica de gent gran.” (nU3).

“El binomi gent gran – gent jove, en segons quins tipus d’activitats, sempre ha donat molt bons resultats.” (nU4).

Tot i així, es reconeix que l’actual model de casal està donant una **resposta a tota una franja de la població** que s’hi troba a gust en aquests equipaments de lleure exclusius per a persones grans:

“Hi ha gent, un perfil, un segment de la població que necessitarà aquest tipus d’activitats i per tant està molt bé.” (nU3).

“A veure, en aquests moments no podem perdre la visió que hi ha moltíssima gent que hi va perquè troba el que li interessa...” (nU4).

Ara bé, projectant més a mig i llarg termini, en les polítiques amb perspectiva de cicles de vida, s’ha d’incorporar la variable **generació**. És a dir, per primer cop a la història, amb l’accés universal a la cultura i de formació al llarg de la vida, i

també amb les possibilitats que obre el món digital, s'arriba a la jubilació amb un estat físic i mental que en altres moments històrics era impensable:

“... perfils de gent gran que arriba a la jubilació amb molts bones condicions a la jubilació i gent que es prejubila [...] Els que estem incorporant-nos a la jubilació des del baby boom que hem tingut una vida molt activa en tots els sentits, fem esport, treballant, estudiant... segurament aquest tipus de perfil no necessitarà un casal així...” (nU3).

“Amb unes competències digitals que són diferents a la gent gran de fa, jo que sé, de 4 o 5 anys. El primer que demanarà serà que on t'està la wifi.” (nU2).

“La intenció o el grau d'activitat que la gent necessitarà dintre de 10 anys no és el mateix d'ara.” (nU4).

Igual que als anys 80, els casals van possibilitar uns serveis (lectura de diaris, servei de podologia, per exemple) que van trobar ressò en una part important de la gent gran, ara es percep que cal un canvi de rumb i —tal com ha sortit en el grup de persones usuàries de casal, però també en el grup de professionals— una **obertura al territori i major interrelació amb altres serveis i entitats socials**:

“Això implicaria interaccions amb entitats socials [...] des de la perspectiva d'integrar-se en el territori, en les entitats socials, en fer activitats intergeneracionals, en fer activitats interculturals [...] i fer interaccions amb les entitats socials del barri, integrar la gent gran en activitats que estan en marxa en altres entitats [...] Potser faria falta un canvi de mentalitat com més global.” (nU3).

La clau pot estar en buscar **sinergies i aliances**:

“És a dir, que les entitats socials, ja de per si, integressin les persones grans en els seus projectes. [...] I a lo millor conscienciar el 3r sector que fa moltes activitats, es pot integrar aquestes persones i no segregariem per edat i incorporariem aquest perfil.” (nU3).

L'altre aspecte important que caldria incorporar, a més d'aquesta perspectiva intergeneracional i oberta a aliances amb el territori, seria el tema de la **participació**. Fossin casals exclusius per a persones grans o no, la participació és fonamental, però es reconeix que és un tema complex i que també va lligat a una qüestió de pressupost:

“Lo ideal seria que tothom pogués participar, donar idees i... i... anar per aquest camí. La realitat qual és? Que cada idea d'aquestes, quan tu programes una activitat per lo que sigui, sigui lo que sigui, es necessita un fons econòmic darrera, i això moltes vegades, hi ha centres que no ho tenen, o no poden disposar d'això.” (nU4).

“La participació interna hauria de ser un eix de qualsevol centre. Crear espais, no que sigui assembleari, perquè això acaba com un guirigall, però sí que la gent tingui uns canals de comunicació interna que permeti escoltar les inquietuds...” (nU3).

El model de casal actual també es critica en els seus aspectes d'**espai** en sentit literal:

“Per què necessàriament ha de ser en un lloc concre? Pots, pots picotejar, ara em ve de gust això, passo per davant que té ceràmica, doncs hi passo, ara passo...” (nU3).

“Per què ha de ser un lloc, per què ha hem d'anar un lloc a fer el lleure? [...] Cada municipi, cada municipi fa una llista de les activitats que fa i tu t'apuntes si et ve de gust i si no et ve de gust, no t'apuntes. I si és intergeneracional, és intergeneracional, i si no ho és, no ho és. Però, per què hem de fer mòduls tancats?” (nU2).

El tema del **finançament** ha de ser cuidat en qualsevol canvi que es faci en el model de tal manera que ningú quedi exclòs per qüestions econòmiques. Es parla de subvencions o de txecs personals a l'estil dels actuals “bonos” culturals.

Per últim, el tema de la **interculturalitat** es veu complex i, tal com ha sortit en el grup de persones assídues a casals, l'esforç per adaptar-se l'ha de fer la persona que ve de fora:

“Depèn molt del grau d'integració de la persona. Hi ha cultures que s'integren menys que altres i algunes que igual es poden integrar i fer activitats, però en general ho veig complicat, complicat.” (nU3).

“Necessitarà un temps d’evolució i d’aclimatació de molta gent que ve de fora i de més perquè això sigui fluid, eh, perquè el Pere ho deia: no tothom té la mateixa cultura en el sentit de vellesa, d’anar a residència, o de passar la tarda en un centre de lleure.” (nU4).

En aquest sentit, ara mateix no es veu factible la convivència en un casal de persones provinents de diferents cultures, encara que tinguin el denominador comú de l’edat:

“L’evolució passarà pel fill del fill.” (nU4).

6.2 Cap a un nou model d’equipament d’oci

Els professionals i els experts de l’administració pública es posen d’acord en que el model actual de gestió necessita d’un canvi. Aporten diferents variables relacionades amb el canvi generacional que justifiquen aquest fet. Pel que fa al **gènere** ens diuen:

“I abans del focus jo crec que es posaven els homes, el temps d’oci en els homes, i això sí que s’ha vist la tendència que resol les dones, que busquen el seu espai d’oci en aquesta franja d’edat.” (integradora social).

Seguint amb la diferenciació de gènere un altra professional comenta:

“jo crec que és una realitat, és que sí que hi ha tallers que estan com més destinats a senyores. En el nostre cas, la majoria tant de voluntàries com d’usuàries són dones i, de fet, tot l’equip professional també són dones. Sí que la majoria d’activitats, per exemple, activitats que participen els homes serien: o coses de noves tecnologies o algun idioma. Tot el que és benestar, salut, tot aquest tema cultural de cuidar-se, d’estar present... Els homes no participen en res en el nostre casal. És completament per les dones. I després, a nivell d’horaris, sí que ens trobem que les senyores tenen aquest rol de... O sigui, les senyores viuen preocupades de la cura dels nets, de la cura dels fills, de la cura de tothom i llavors tots els horaris a partir de l’una o a partir de les dotze i mitja no acaba de funcionar. Els divendres, que és com el dia tradicional d’anar a la compra, és el dia que fem menys tallers perquè les senyores venen menys als casals. I això és una realitat que crec que passa a tota Barcelona.” (polítologa i integradora social).

Malgrat l'interès de les dones per ocupar el seu temps d'oci en activitats que els agradin, aquestes estan circumscrites a unes franges horàries que no impedeixin que, elles, segueixin acomplint amb el seu rol de cuidadores. En un inici hi ha una tendència a realitzar activitats pels homes ja que ells són els que tenen més temps lliure. Mica en mica les dones han anat ocupant el seu espai en els equipaments convertint-se en protagonistes dels mateixos. Això sí, sempre que les seves activitats com a cuidadores els ho permeti. Sembla, però, que les tendències actuals apunten en una altra direcció. Els homes comencen a apuntar-se a activitats a les que abans era impensable.

“...també he de dir que quan estem rebent gent, homes, en aquest cas, que tenen menys edat, que s'apropen més dels 60 als 70, sí que és veritat que estem notant que s'estan apuntant més a tallers, per exemple, dibuix i pintura, teixir, estiraments també, que són tallers on normalment el 100% eren dones i ara ens trobem que en cada grupet d'aquests potser n'hi ha dos, tres homes. O sigui que, si ho miro així i ho analitzo així, és que hi ha una tendència que els homes que no han tingut aquest rol com molt, molt, molt marcat, encara que és molt extens, encara, el rol de la dona cuidadora i l'home portadiners, però sí que és veritat que hi ha un petit canvi de tendència en el meu parer. Falta molt, molt, molt, molt a fer, però espero que aquesta tendència es quedi i que arribi d'aquí uns anys a ser una realitat.” (integradora social).

Però parlem de tendència, la realitat encara ens mostra espais diferenciats entre homes i dones i com, aquests, poden arribar a marcar territori.

“...que el que veiem al casal és que el 90% de les usuàries són dones, pocs homes van a tallers, memòria, gimnàstica, anglès, i el grup més arrelat només juguen al dominó. Tampoc participen de les conferències. Els nous usuaris són els interessats en aquests tallers. Els històrics estan arrelats al dominó i a l'intentar que s'uneixin dones al joc, ells no ho volen. I a l'intentar que s'uneixin dones al joc, ells no ho volen.” (integradora social).

En relació a l'**edat** el relat és el següent:

“...respecte als casals que tenim una franja molt gran d'edat perquè és el que dèiem que en un casal pot venir gent des dels 55 anys fins trobem persones de 90-95 i fins i tot ens hem trobat usuaris amb 100 anys que venen al casal. Llavors, clar, tota aquesta diversitat és el mateix, les expectatives que ve la gent amb 59-60 anys, gent superactiva i que volen propostes molt diverses a persones, com el que dèiem, que tenen l'altra visió d'un casal... És aquest canvi que s'està fent

perquè cada cop la gent viu més anys, està millor i abans era una franja molt més acotada i ara tenim una franja de 40 anys, no?..." (educadora social).

Envers la **necessitat de diversificació dins del grup de persones grans**, s'identifica la necessitat de diversificar l'atenció dins del col·lectiu de persones grans, tenint en compte les diferències generacionals, les capacitats cognitives i l'ús de les noves tecnologies. Es destaca el conflicte entre les diferents generacions i la necessitat d'adaptar els serveis a les seves necessitats específiques. Això es relaciona amb els **nous models i tendències actuals** i la importància de la personalització de l'atenció.

"Sí, perquè és veritat que dels 60 als 95 estem tenint gent, atenent a gent i participant, hi ha uns canvis brutals en tot, deteriorament cognitiu que... no té res a veure perquè pot arribar una persona que puja a La Mola, poc a poc, però la puja. Una que em ve al cap, que té 85 anys, que puja a La Mola molt encara poc a poc, però la pujo. En canvi en tinc un de 70 que està fet caldo que... [...] Hi ha moltes edats, però és veritat que dintre d'aquí s'hauria de començar a.. perquè, més a més, conviuen i conviuen malament dos generacions, la generació dels que encara no saben llegir bé i escriure, que és molt depenent de tot, que el tema digital ni vol, ni estar ni se l'espera, per què no vol entrar ni sentir-ne parlar de res que sigui digital: "jo vull que atengui una persona" i hem de poder cobrir les noves necessitats, la gent que està entrant nova que no vol ni passar per l'administració, que li és molt còmode fer una instància des de casa seva, accedir a la Meva Salut, amb entitats normalitzades, un grup de teatre que no porti l'etiqueta de GG i estan convivint i això porta conflicte. Perquè, per a aquí preparem o per a qui planifiquem... Clar, aquesta bicefàlia tècnica és complicada, per què després això es veu traduït també als equipaments. És a dir un grup de gent més jove que va a fer no sé què... "que jo no vull anar amb aquest grup, perquè aquest grup són vells ja". Però, clar, vells tampoc seria la manera, no? Edatisme, discriminació entre ells. Aquests són els nou jubilats que saben fer de tot. Ostres! Hi ha un xoc aquí que Deu n'hi do!" (expert de l'administració pública local).

Per altra banda, es detecten **dificultats en la gestió de la diversitat generacional dins del col·lectiu de persones grans** es destaca la complexitat de gestionar la diversitat generacional dins del col·lectiu de gent gran, amb conflictes i discriminació per edat entre els mateixos membres. Aquest xoc generacional es compara amb el debat sobre les pensions entre joves i grans. Aquesta observació connecta amb els **nous models i tendències actuals**, que advoquen per la inclusió i la gestió de la diversitat, i amb la necessitat de combatre l'**edatisme**. Hi ha una clara tensió entre les persones que s'identifiquen

com a "gent gran" i aquelles que, tot i superar els 60 anys, no se senten representades per aquesta etiqueta. Això es tradueix en conflictes dins dels equipaments i en dificultats per a la planificació d'activitats que satisfacin a tothom. A més, es relaciona aquest conflicte intrageneracional amb el discurs d'extrema dreta sobre les pensions, que fomenta la divisió entre generacions:

"Clar, aquesta bicefàlia tècnica és complicada, perquè després això es veu traduït també als equipaments. És a dir un grup de gent més jove que va a fer no sé què... "que jo no vull anar amb aquest grup, pq aquest grup són vells ja". Però, clar, vells tampoc seria la manera, no? Edatisme, discriminació entre ells. Aquests són els nou jubilats que saben fer de tot. Ostres! Hi ha un xoc aquí que Déu n'hi do! Igual que el xoc que tenen els joves amb les pensions, eh? Que no entenen per què han de pagar els seus impostos i han de retenir tant a la nòmina perquè paguin la jubilació de... "que cadascú es pagui lo seu". I dius: ¿cómo?" (expert de l'administració pública local).

També s'esmenta **la salut** com a fet diferenciador així com a estigma vinculat al grup d'edat de les persones grans.

"Jo volia afegir que hi ha com un estigma important en el fet que es pensa que el casal d'avis és per gent que ja no està bé o que té alguna mancança" (integradora social).

I seguint amb el tema salut hi ha una necessitat d'apropar-se a les persones amb diversitat funcional que no són públic potencial dels equipaments i que no haurien d'estar-ne exclosos. En aquest sentit, en el grup de professionals apareix la preocupació d'obrir diferents projectes que puguin arribar a tots els grups de la població i grups minoritaris. I aquí, hi juga un paper important el tema dels recursos.

"... estic parlant d'incloure gent que normalment no incloem o no pensem que la informació arribi, també crec que des dels casals de la gent gran s'ha oblidat una mica la població que té diversitat funcional dins d'aquesta franja d'edat. No cal que sigui una diversitat funcional molt visual, però, per exemple, la pèrdua d'audició és molt comú. M'estic trobant que estic intentant adaptar les activitats que tenim aquí per a persones que no veuen, que no senten, i està sent realment difícil pel tema dels recursos." (integradora social).

"Jo trobo a faltar la resposta a les persones que comencen a tenir un deteriorament cognitiu, que no tenen una diagnosi definida d'un Alzheimer o d'una demència i que encara no estan per anar

a un centre de dia ni a una residència, però tampoc no estan per venir amb un casal, no existeix la resposta per a aquesta gent.” (educadora social).

A més, hi ha un grup de persones que tenen dificultat per deteriorament cognitiu per a assistir als casals i tampoc no estan prou malament per anar a un centre de dia. Ens trobem amb un buit de recurs adequat vinculat a aquest perfil.

“Jo trobo a faltar la resposta a les persones que comencen a tenir un deteriorament cognitiu, que no tenen una diagnosi definida d'un Alzheimer o d'una demència i que encara no estan per anar a un centre de dia ni a una residència, però tampoc no estan per venir amb un casal, no existeix la resposta per a aquesta gent. I crec que és important, perquè ja no depèn només de la franja d'edat, perquè te pots trobar una persona amb 60 pocs anys que té aquest deteriorament, no està per anar a un centre de dia, però és que no pots seguir tampoc l'autonomia que necessites amb un casal.” (educadora social).

En el mateix sentit es manifesten els experts de l'administració pública.

“Jo crec que... en el cas més extrem, s'ha de vetllar per la capacitat d'autogovern de la persona, independentment que la persona estigui en un llit o en una cadira de rodes, si la persona té una capacitat d'autogovern s'ha de respectar i s'ha de tenir... aquesta és una mena de participació també en uns casos extrems. I després conforme ens anem a situacions de més autonomia o completa autonomia, evidentment hi ha més capacitat d'intervenir en processos de participació, en processos de decisió més actius... Però si ens referim a situacions associades a ser persona, abans de res hi ha uns drets humans en què s'inclouria la participació, l'associació... que haurien d'estar garantits.” (expert administració pública provincial).

La inclusió, en aquest cas, va més enllà del fet de tenir-los en compte com a possible públic objectiu. Per a garantir els seus drets humans s'ha de pensar en la manera que siguin inclosos també, en la mesura del possible, en els processos de participació, fins i tot, en les persones que estan institucionalitzades.

“...tenim estudis que hem anat a residències que estem en estudis d'envelliment actiu. I en casos que no és possible parlem amb els cuidadors, professionals o no professionals, i allà també hi ha molta reivindicació i molt d'esperit crític.” (expert administració pública provincial).

En relació a la **procedència cultural** es plantegen com podrien integrar-se aquestes persones que no s'apropen als casals.

“Sí, vull afegir una coseta que abans se m'ha oblidat. És el tema de la incorporació de les persones amb procedència no catalanes ni espanyoles, que jo no sé què passa, però en el nostre casal no s'apropen. No puc creure que no hi hagi gent gran que siguin procedents d'altres països i crec que és una part que queda allà en un buit i ni nosaltres ni l'administració potser no li fem l'atenció prou important que crec que hauria de tenir, perquè formen part també de la nostra societat, evidentment, i cada vegada més.” (educadora social).

La **interculturalitat** és una preocupació present en els i les professionals en el sentit que per què els casals actualment no resulten atractius per a la gent gran de cultures diferents a la catalana o espanyola; també el casal es veu com una eina d'integració i d'entesa entre cultures.

“És el tema de la incorporació de les persones amb procedència no catalanes ni espanyoles, que jo no sé què passa, però en el nostre casal no s'apropen. No puc creure que no hi hagi gent gran que siguin procedents d'altres països i crec que és una part que queda allà en un buit i ni nosaltres ni l'administració potser no li fem l'atenció prou important que crec que hauria de tenir, perquè formen part també de la nostra societat, evidentment, i cada vegada més.” (educadora social).

“És veritat que he notat una tendència d'augment de gent procedent d'altres països, que s'ha apropiat i també hem tingut un parell de casos, però això ha sigut per un vincle que he fet dins de la Creu Roja i de Càritas.” (integradora social).

En el grup de professionals també es parla de la seva necessitat de formació en interculturalitat per tal de poder donar una bona resposta i augmentar les possibilitats d'integrar grups no autòctons en els casals:

“... si sabemos, a la hora de integrar a las personas que vienen de otros países, qué tipo de ocio les puede gustar a esta gente. Si estamos preparados para acogerlo en cuanto a conocimiento de su cultura. Creo que tendríamos que investigar qué tipo de ocio se hace en cada uno de los países de la gente que está llegando a Cataluña para saber qué poder ofrecerles.” (educadora social).

Alguns casals estan més avançats que altres en el tema d'acollida de persones d'altres culturals i, per tant, són capaços de detectar necessitats i problemàtiques per poder-los acollir i buscar sinergies amb Serveis Socials:

“Nosaltres tenim persones no vingudes i el que ens hem trobat més és el problema a nivell de llengua. Crec que s'hauria d'oferir un suport lingüístic molt diferent. Sí que fem classes de català,

hi ha persones voluntàries, però crec que no és el mateix [...] Nosaltres ens hem trobat, sobretot, el tema a nivell lingüístic, la voluntat que tenen i les ganes i la intenció d'aprendre la llengua. Però, clar, sí que això, hi ha molts tallers que ofereixen català que subvencionen la Generalitat, però potser no estan en el mateix barri, s'han de desplaçar, el tema del desplaçament és molt important [...] Crec que hauríem de tenir, sobretot, una millor línia de treball amb els serveis socials.” (treballadora social i musicoterapeuta).

Però hi ha casals on ja estan entrant les persones d'origen divers i en aquest comencen a aparèixer els primers conflictes relacionats, precisament, amb la llengua:

“Nosaltres tenim moltes noves sòcies llatinoamericanes i a l'avaluació d'aquests primers tallers ens hem trobat el repte dels primers conflictes entre la llengua [...] els professors sempre tiren cap al castellà [...] A més, els xocs culturals, el tema de parlar més alt, la rialla, llavors a això ens trobem que ja ens venen les primeres queixes, com afrontar-ho, com parlar amb els professors. Bueno, creiem que és un repte força interessant i ja tenim molt en compte de cara al futur també, quan s'incorporin les persones, per exemple, musulmanes, que no tenim encara.” (educadora social i integradora social).

Però les queixes per la llengua també poden venir per part de les persones usuàries no catalanoparlants:

“hem tingut queixes, però a nivell formal, d'arribar a l'Ajuntament [...] per fer un taller de cuina en català, la queixa ha arribat, a nivell institucional, a nivell escrit, o sigui, per part de les persones usuàries.” (educadora social).

Aquí els i les professionals se senten desemparats en el tema de recursos i deixats una mica de banda per part de l'Administració:

“Crec que a nivell institucional hi hauria d'haver com un treball previ, primer per saber una mica per territoris la realitat, i que hi ha d'haver com una predisposició de les institucions perquè això tiri endavant. Vull dir, nosaltres podem fer formacions a interculturalitat com hem fet ara, podem tenir els estudis, però si després no hi ha una decisió política darrere i una decisió institucional, no servirà de res el tema d'integrar, perquè primer, no sabem les procedències, segon, no sabem els interessos d'oci.” (polítologa i integradora social).

Es constata en el grup de professionals que cada barri és diferent:

“Tenim un tipus de població que és com molt d'aquí, molt de la vila, de tota la vida. Tot gent... Sé que hi ha gent que ha emigrat als anys 60, etcètera, però són com molt de la vila de Gràcia.” (historiadora de l'art).

La **Importància de la diversitat**, es reitera en les entitats com a element enriquidor. Aquesta idea es relaciona amb els **processos participatius** i la necessitat d'inclusió de diferents perspectives.

"Jo crec que lo que fa rica l'entitat és la diversitat i, per lo tant, encara que parlin del mateix la visió d'un economista, d'un advocat, d'un banquer, d'un antropòleg, d'un filòsof és diferent encara que parlin de lo mateix. Això és el que enriqueix la l'entitat." (expert de l'administració pública autonòmica).

Una altra aportació d'una professional aterra en la realitat lingüística en relació a les dificultats d'accés i coneixement dels equipaments i la necessitat d'un major suport i coordinació des de serveis socials.

“Jo volia comentar que potser el que falta, no ho sé, però crec que falta una millora més estreta en la línia de treball amb serveis socials o com un pas intermig del que seria atendre les persones no vingudes a oferir-los el servei a un casal. Nosaltres tenim persones no vingudes i el que ens hem trobat més és el problema a nivell de llengua...” (treballadora social i musicoterapeuta).

Tanmateix, també ressalten que aquest canvi ha d'arribar de manera progressiva ja que hi ha una generació que encara participa d'aquest espai i que el model ja els funciona.

“Jo crec que el model actual esta en un moment de canvi perquè encara queda una generació que té una edat que va viure el que els casals de gent gran fossin només el podòleg, la perruqueria i les cartes de domino, i també ens trobem amb generacions que necessiten més coses.” (integradora social).

Degut a tots aquests factors, es posa en evidència la **importància de la diversitat i rotació en les entitats**, es reforça la necessitat de **diversitat i rotació en les juntes directives** de les entitats per evitar l'anquilosament i fomentar la renovació d'idees i perspectives. Això es relaciona amb els **processos participatius** i la importància d'una governança democràtica i inclusiva. La valoració és que la rotació i la diversitat enforteixen les entitats i les

fan més resilients al canvi. A més, es relaciona amb el concepte de **nous models, tendències actuals**, on es busca la superació de models jeràrquics i la promoció de lideratges distribuïts.

"Les entitats que són més riques són aquestes que tenen diversitat i rotació, si els membres de la junta són diversos, tant amb edat, com trajectòria, com amb vocacions hi ha rotació. Està en un... sobretot els que exercien el lideratge, si hi ha una o dos persones que són a la final... i aquestes també roten..." (expert de l'administració pública autonòmica).

S'identifica la **dificultat de gestionar el canvi generacional** en els models de participació i lleure per a gent gran, ja que les noves cohorts tenen expectatives i necessitats diferents a les anteriors. Això també es relaciona amb els **Nous models i tendències actuals**, on es planteja la necessitat d'adaptar les ofertes i les estructures a les noves realitats.

"Jo crec que hi haurà un temps, uns quants anys, però crec que això que dèiem de les noves cohorts que tenen patrons totalment diferents de les antigues cohorts, aquest és el problema de participació. Si les antigues cohorts estan a més... respon a lo que els hi van ensenyar el seu moment, que és dir, escolta'm, tu treballa i quan et jubilis.... tot ho tens per a tu, no has de fer res, has de anar-te de viatge i anar a casal i jugar a partir de cartes. O sigui, no t'has de preocupar ara, sinó que tens tot el temps." (expert de l'administració pública autonòmica).

Per tant, es destaca la **necessitat d'incorporar noves generacions a les entitats** per garantir la seva supervivència i rellevància. Aquesta necessitat connecta amb la discussió sobre els **nous models i tendències actuals**, on es planteja la necessitat d'adaptar les estructures a les noves realitats socials i generacionals.

"Una que si no s'incorporen a les estructures aquestes acabaran morint es transformen o acabaran. A més a més, si hi ha una figura fent-ho perquè és molt habitual, no de vuitanta cinc o noranta anys que fa vint i cinc anys que és el president d'aquesta entitat i fa una activitat novament, o no hi entren o si entren desapareixen al cap de poc." (expert de l'administració pública autonòmica).

Com a propostes de futur en relació als equipaments els professionals aposten per **espais intergeneracionals**.

“...crec que és important potser replantejar un model, potser en un llarg termini, de si el casal de gent gran podria encabir activitats que fossin també adreçades a altres actius, ja sigui de franja d'edats, com pot ser ja fent projectes intergeneracionals, però són molt puntuals, no?, de joves o petita infància, famílies, o sigui, el fet d'incloure altres col·lectius amb el mateix equipament ajudaria a trencar també aquesta imatge del que és la gent gran i el que s'està fent fins ara.” (educadora social).

Es destaca el **potencial de les persones grans en l'àmbit professional**, especialment a través de la mentoria a joves i empreses. Això es relaciona amb l'**envelliment actiu** i la importància de mantenir un rol actiu i útil en la societat.

"Jo crec que sí. Nosaltres ho vàrem estar treballant amb l'emprenedoria social, amb la gent jove. Amb mentories que tenen un efecte doble, positiu. Un és que la persona gran que té unes capacitats i una experiència agafada continuar sent concebut i continua sent percebut i continua sent que té un lloc al món i la persona jove o les estructures econòmiques joves tenen una informació, tenen unes alertes que no tindran de cap manera, sinó és des d'una persona que ha viscut." (expert de l'administració pública autonòmica).

S'identifiquen les **dificultats de les activitats intergeneracionals quan són forçades**, i es proposa un enfocament més natural i orgànic. Això es relaciona amb els **nous models i tendències actuals**, on es busca la creació d'espais de trobada intergeneracional que responguin a interessos comuns i no a imposicions.

"No funcionen, però jo crec que és perquè ho fem molt forçat. O sigui, igual que deia que els tipus d'associacions que hi ha persones grans com que s'autodefineixen de persones grans, només parlen de persones grans, les persones joves no entren, passa el mateix amb els joves. Vull dir, si si tu ho imposes, que sigui intergeneracional perquè el disseny és així i forces que hi vagi, no, no, no ho diu, no, no funciona, no sé com aquesta és una volta que no que no s'ha fet, però s'ha de donar de que sigui natural." (expert de l'administració pública autonòmica).

S'analitzen les **dificultats de les experiències intergeneracionals forçades**, destacant les diferències en les necessitats, expectatives i disponibilitat de temps de les diferents generacions.

"[...] està clar que la gent gran sí que té tots els matins de dilluns a divendres lliure. Tota la gent jove costa treballar perquè estan a escoles. Per tant, quan muntem l'activitat?" (expert de l'administració pública autonòmica).

També apareix la necessitat de trencar amb el **tòpic de l'homogeneïtat** de les persones grans, si hi ha diversitat han d'existir propostes variades adaptades a les diferents demandes.

“...A més a més, el fet que dins del sac aquest de casals de gent gran els tractem com la gent gran, com si fos un grup homogeni, i no ho és pas. No ho és pas des de l'edat, no ho és des dels diferents barris, dels diferents territoris, tant al nivell cultural, al nivell econòmic, que afecta molt d'un barri a un altre, fins i tot en el mateix districte.”(polítologa).

És necessari també tenir en compte el **territori**, les necessitats no seran les mateixes depenen si ens trobem en una zona rural o urbana i aquesta diversitat també s'ha de tenir en compte a l'hora de dissenyar propostes.

“que s'ha de valorar en cada cas l'estructura de la situació. Això em fa pensar en la realitat rural/urbana, o major o menor densitat poblacional. Grans municipis i municipis rurals amb necessitats molt diverses i s'han de trobar solucions molt ad hoc.” (expert administració provincial).

D'altra banda, treballar en relació al territori implica treball en xarxa i implica coneixement profund d'aquest des del nivell més macro al nivell més micro.

“Jo crec que la reflexió a fer és primer aquesta clau de xarxa d'equipaments, un contínuum d'equipaments més propis, més transversals i de diferents tipus que es relacionen, com a vasos comunicants. I la relació que té aquest equipament associat directament o amb un relació urbanística d'habitatge on s'infereix aquest equipament. Primer ha d'haver una mena de radiografia d'aquesta situació de la pedra conjunta amb una radiografia de la situació social i associativa i a partir d'aquí com identifiquem el programa o les activitats o els serveis que millor s'adaptin a les... a aquell territori. Per a mi... la idea de marcs d'actuació genèrics amb concrecions molt adaptades a la realitat de cada territori.” (expert administració pública provincial).

Però oferir un ventall ampli d'activitats adreçades a les diferents necessitats i demandes per atendre l'heterogeneïtat precisa d'un **augment en els recursos**.

“...afegiria, la part així de recursos, que crec que és important també per poder atendre en la diversitat i en les demandes noves que ens ofereixen poder tenir més recursos. Al final, els casals de gent gran, a nivell econòmic, per exemple, tenim menys recursos, potser, que sempre siguin en un nivell de tallers. Ara sí que hem tingut un augment de pressupost de centre de tallers, però

abans, potser, dels 70 tallers que fèiem a la setmana, únicament 8 eren tallers de professionals. Llavors, el poder tenir més recursos econòmics, també per oferir activitats de qualitat més diverses i també això, en base a les necessitats que ens estan arribant també noves, crec que és important.” (integradora i formada en arts escèniques).

“... nosaltres no parem d’activitats i activitats i activitats. És un no parar d’activitats. Per tant, amb equips infradotats el que passa és que hi ha cansament, hi ha cansament, no s’arriba a tot. És un problema de morir d’èxit que diem moltes vegades, no? Un problema de tanta activitat per tant personal, tanta participació comporta molta gestió que s’ha de fer perquè la participació comporta unes condicions.” (expert administració pública local).

Es destaca la importància de donar **suport les entitats i associacions existents** per a la promoció del lleure de les persones grans, prioritzant les organitzacions amb certa estructura per garantir un benefici col·lectiu.

"Així que promovem que sigui tramitat per entitats i associacions. [...] Això és una associació que que tinguin alguna mena d'organització, o sigui, no sigui una persona. Llavors també ho valorem si és personal. En principi, no és el focus que posem. Tothom hi ha de poder gaudir, no solament respondre a necessitats personals. Cal, per això que hi hagi una certa organització de les pròpies persones grans si és possible i, aleshores, promoguim." (expert de l'administració pública autonòmica).

En aquest sentit, també es descriu el paper de l'administració en la coordinació amb les entitats, incloent reunions periòdiques, plenaris i l'impuls de temes participatius. Es destaca la dificultat d'aquesta tasca i la necessitat de més recursos humans.

"Tenim una persona que fa la coordinació amb els casals de gent gran, els veiem a tots una vegada al mes, tenen plenari, portem punts a l'ajuntament i els empenyem i els fem discutir sobre temes de ciutat, sobre temes participatius... Intentem que siguin juntes renovades, que deixin pas, que facin passos al costat... És molt difícil. Necessaries gairebé un tècnic per a cada dos o tres entitats. Per fer tot aquest acompanyament ben fet, clar." (expert de l'administració pública local).

S'adverteix sobre el **perill de la dependència del professional** i la necessitat que aquest mantingui un rol de facilitador, sense substituir la participació i el lideratge de les persones grans.

"Per mi, aquest suport, mai hauria d'estar a l'ordre de govern. Per què acaba passant sovint, eh? molt en general, que aquesta persona quan funciona lo que he dit, el risc de que el poder-hi sigui seu, acaba passant que fins i tot, amb estructures, amb aquesta persona més jove, que té més recursos professionals i tècnics, li acaben com delegant tot. Acaba sent com a secretari de la de la junta, fins i tot, a vegades formalment el fan secretari, secretari, vicepresident, el secretari i acaba sent que governa la pel·lícula i, per tant, els altres van deixant de participar, deixen de tenir iniciatives i confiar en ell. També acaba l'entitat aquí però jo sí que seguiria aquí molt important, però sobretot ha d'estar en aquest paper de facilitador. O sigui, mai ha de substituir." (expert de l'administració pública autonòmica).

Es defineix el **paper del professional com a facilitador i garant de la continuïtat**, evitant la presa de decisions i el control de l'entitat:

"Una figura professional que garanteixi la continuïtat i ajudi, diguem-ne a la part, sobretot, diguem-ne material, d'estructuració... sí haurà de tenir un suport per garantir que això funciona. [...] La millor manera és que no ocupi mai cap tipus de càrrec de govern, no?" (expert de l'administració pública autonòmica).

Es detecta una **necessitat de perfils professionals diferents** als tradicionals en la gestió del lleure per a gent gran, com els dinamitzadors comunitaris, amb formació en àrees com la sociologia, l'antropologia o altres humanitats, que prioritzin l'acompanyament i l'empoderament de les persones. Això busca superar el model assistencialista i promoure la participació activa de les persones grans.

"O sigui, jo trobo a faltar molt el dinamitzador comunitari que no té per què ser un treballador social o un educador, o sigui, no necessàriament ha de ser del món assistencial, al contrari crec que, fins i tot, pot ser contraproductiu que vinguin del món assistencial, o sigui tenen un altre, un altre tipus de formació, un altre tipus de d'objectius..." (expert de l'administració pública autonòmica).

El grup de professionals veuen necessari una major difusió de tot el que es fa al casal, també per xarxes socials, però topen amb el problema de la manca de recursos de tot tipus:

"La difusió que hi ha dels casals de gent gran és una miqueta, com bonament podem, des de cada equip i equipament amb els recursos que tenim. Però, per exemple, a nivell de pàgines web, a vegades hi ha alguns casals que no tenen pàgina web o les pàgines web que tenim potser

són com antigues. A nivell de xarxes socials o més de difusió, no hi ha com un professional expert en aquest àmbit com per gestionar, per pensar una estratègia de comunicació. [...] No som professionals que dominem, que sapiguem elaborar un pla de comunicació ben pensat, amb cos, i això sí que faria falta.” (integradora social i arts escèniques en teatre social)

Aquesta mancança de recursos per arribar al públic en general sovint es solventada pel “boca orella”, però el problema és que hi ha persones que no tenen aquesta possibilitat i són justament un perfil que podria beneficiar-se molt de l’assistència al casal sobretot en termes de solitud no desitjada:

“Perquè hi ha gent que no arriba als casals, hi ha diversos factors. Gent que viu sola i no té família ni ningú i potser no li arriba la informació o no té manera perquè també a nivell físic viuen en un cinquè pis sense ascensor i tenen dificultat per accedir segons quins espais i per això no surten i per això no arriben. [...] L’important suposo que és arribar a aquestes persones que viuen més soles, que tenen més aquest aïllament. Jo crec que aquí sí que s’hauria de fer més èmfasi perquè són realment persones que sí que ho necessitarien per tot el tema de socialització.” (educadora social).

En el grup focal de professionals, a més de la manca de difusió, de la solitud o de les dificultats de mobilitat, també s’apunten altres causes que poden estar actuant perquè els casals no resultin atractius. Causes lligades als estereotips que es poden trencar quan algun conegut o familiar va al casal i informa què és, però també persones que prefereixen altres recursos de lleure adreçats a les persones grans, com ara els programes universitaris sèniors, més acord amb les seves preferències. És a dir, l’objectiu no seria que tothom assistís a un casal, sinó que tothom en disposés d’una informació vàlida del què és un casal per tal de poder decidir si hi participa o no. També un altre objectiu seria disposar dels recursos necessaris per donar resposta a tothom que s’hi acostés. Altrament, la coordinació amb Serveis Socials o amb entitats com ara Càritas o Creu Roja es comença a veure com a molt important; però també tot el treball comunitari amb associacions i agents arrelats al territori. Tanmateix, en el moment actual de recursos dels casals, és una tasca que no és assumible:

“És un gruix de feina que no sé si ara mateix és assumible per les companyes que portem els casals. Vull dir, és obrir tot un nivell de feina d’estar vinculats amb serveis socials, d’estar vinculats amb serveis des de radars, vincles, que ja ho fem, però potser no d’una forma gaire efectiva.” (polítologa i integradora social).

La necessitat de **tenir cura dels professionals**, de reconèixer el seu paper, de tenir unes retribucions justes, no treballar en precari i de construir **equips multidisciplinaris** són altres de les reivindicacions.

“Jo apuntaria a un model on els equips de treball segueixin multidisciplinaris per poder donar un abordatge molt més integral a l'atenció i que aquests professionals estiguessin ben remunerats, també” (integradora).

“Fer un equip de treball que pugui repartir-se la feina d'una forma que sigui lògica i coherent i que la nostra feina no sigui estar apagant focs tota l'estona.” (psicòleg).

“ Després, per una altra banda, crec que no pot ser que estem parlant constantment de coses socials i d'acció social i que els treballadors dels casals estiguin en un conveni del lleure. Crec que hem de dignificar els nostres llocs de treball, crec que això seria important “ (polítologa i integradora social).

I en relació al perfil professional d'aquest equip multidisciplinari aposten clarament per un perfil social i amb formació continuada.

“...per mi, a nivell de competències, persones que han treballat en l'àmbit social, i en l'àmbit, sobretot, de cara a les persones, que hi tenen respecte, que tenen afecte, que són persones que busquen... Han treballat també en equips.” (treballadora social i musicoterapeuta).

Ara bé, algunes veus obren el ventall envers d'altres perfils que ofereixen oportunitats per a realitzar tallers alternatius.

“Ummm... jo crec que... hi ha... a vera... si ens estem plantejant que hi hagi més projectes participatius, sempre està bé que hi hagi perfils més de... que estan familiaritzats amb aquest tipus de projecte i, per tant, poden ser... és que això hi ha molta gent que s'està formant però que venen de branques diferents... pot ser que vinguin de l'acció social, del treball social, o jo, per exemple, que vinc del Disseny o de l'art o de la gestió cultural.”(dissenyadora).

I amb una visió més generalista del perfil.

“Jo crec que hem de passar d'aquestes lògiques assistencialistes en molt casos. Llavors, crec que hem de tenir professionals capaços d'acompanyar processos de transició, processos de discriminació, identificar quan es donen... I també professionals que surtin de l'equipament, del despatx, que siguin capaços d'anar al llocs on viuen les persones, on tenen el problema, amb

capacitat d'observació i d'anar a buscar on són aquestes necessitats associades a l'envelliment i per tant, sí, potser anar ja... si bé crec que el paradigma de l'envelliment actiu ha donat molt recorregut i molts fruits, ja portem més de 20 anys parlant del tema, i crec que ha donat de sí i ara comencem a fer passes cap a envelliment amb significat, envelliment amb sentit, "???" (expert administració pública provincial).

També fan aportacions de **com hauria de ser el públic** que hi accedeixi.

"O sigui, m'agradaria que la gent sentís que el casal és seu, però en el sentit també que és per compartir amb la resta, que és un espai que està fet per tothom, que és un espai públic que està fet per tothom i que el fet que ells ho sentin com a casa seva no vol dir que només facin coses que ells vulguin." (psicòleg).

Per tant, els professionals també esperen que les noves generacions no siguin resistents al canvi i tinguin una mirada més integradora, acollidora amb els nouvinguts i amb un tarannà més democràtic i participatiu.

Surt també amb força la necessitat de **vincular els espais a la comunitat**.

"... si un casal pogués englobar diferents serveis, com dèiem, treballar amb serveis socials... tenir un servei en el casal també que poguessin suplir aquestes incidències, o a nivell també d'assessorament psicològic i emocional, que també sobretot en la figura dels informadors que a part de la feina que tenen doncs fan molta atenció de gent que necessita parlar, explicar i és la meitat de la feina és l'atenció a les persones que necessiten explicar la seva situació personal...per demanar un casal on tothom que necessiti poguessin com derivar els diferents serveis i estigués tot englobat, això seria l'ideal per mi. " (educadora social).

"Per mi l'ideal seria que els casals fossin casals comunitaris arrelats en el territori, per mi haurien de ser espais intergeneracionals que ara mateix a vegades fem activitats com un bolet, però no hi ha projectes gaire estables o que tinguin una realitat concreta en cada territori, com a mínim en el meu." (polítologa i integradora social).

En la mateixa línia els experts de l'administració pública plantegen diverses idees.

"Jo aquí tinc dues idees. Una vinculada a la idea de coproducció de serveis, coparticipació, codisseny, ho veig molt positiva quan aquesta es realitza sigui a través d'estructures més formals i organitzades, com una associació, o de manera més individual i oberta quan els equipaments ofereixen espais sense el corsé de la gestió i del control sobre els espais... I la segona idea sí té

a veure amb el repartiment de rols responsabilitats entre els diferents agents, com administracions, entitats i associacions.. La participació activa, la coproducció no invalida que l'administració ha de vetllar perquè hi hagi una política associada a l'envelliment i a la major longevitat que ha de ser capaç de traslladar als seus serveis i xarxes i també assumir la seva responsabilitat en el dia a dia, en les qüestions més operatives. Vetllar perquè en aquell centre es desenvolupin polítiques obertes a tothom.” (expert administració pública provincial).

“Unes condicions que tinguin mirades inclusives, que tothom pugui participar, que tothom se senti part de la comunitat, que tothom pugui accedir que moltes vegades no poden accedir, que tothom tingui la informació, que la informació sigui pública. “ (expert administració pública local).

Com veiem, les propostes van adreçades a enfortir el teixit comunitari i fer-ho des de la pròpia autogestió, però amb una supervisió de l'administració que vetlli pels interessos de tothom. Ara bé, això pot dificultar els consensos en la presa de decisions.

“Formem part de l'administració pública i hem d'acomplir amb la línia política, això està clar. Els polítics venen amb algunes idees, amb algun projecte electoral que volen posar en marxa amb algunes entitat, però penso que nosaltres també tenim, no sé com dir-ho, tenim un deure que és escoltar-los, programar amb ells, oferir aquests espais participatius i està amatents per absorbir la crítica o per treballar-la. Perquè treballem per ells i per elles i si s'han de canviar les activitats s'han de canviar. I si no volem parlar sobre malalties i el que volem son tallers de risoteràpia i volen que ens porteu obres de teatre que no siguin tristes i tal, pues clar.” (expert de l'administració pública local).

Es reitera la **importància de la multiplicitat d'oferta i models** per satisfer les diverses necessitats i preferències de les persones grans en diferents territoris.

"Jo crec que l'èxit social amb el tema del lleure de les persones grans, el trobarem si hi ha multiplicitat d'oferta, multiplicitat de models i cadascú s'hi troba còmode amb el que estigui." (expert de l'administració pública autonòmica).

Hi ha, però, alguna veu entre els professionals, que s'alça a favor dels casals existents.

“No estic tan segur que una de les solucions per acabar amb els estereotips sigui acabar amb el model de casal de gent gran com a casal de gent gran per persones grans. Jo crec que s'han de combatre els estereotips d'una altra forma, que s'ha d'obrir l'equipament, fer-lo més plural, potser, amb tot el tipus de persones grans que hi hagi, però jo no crec que acabar amb el model de casal

de gent gran sigui una solució, perquè al final és gent gran la que ve aquí. El problema és considerar que això sigui un problema. Si és un casal de gent gran, és un casal de gent gran, igual que les associacions de dones són associacions de dones. És un lloc que està especialment fet per això i ja està. S'ha de fer que la gent gran vagi a altres espais també, que no sigui només per a gent gran, evidentment, centres cívics, biblioteques, el que sigui, però si això és un casal de gent gran, tampoc veig que això hagi de ser un problema per ser. El problema és que la gent tingui estereotips sobre la gent gran, no que aquí vinguin persones grans. Jo crec que des de l'Ajuntament o des de l'Administració, com li volen dir, el fet que tinguem polítiques diferents als centres cívics, a les biblioteques i a altres espais públics, això sí que és un tema que ens afecta. Si estiguéssim al mateix nivell en tots els sentits, doncs seria una cosa més integrada, no ho sé. "(psicòleg).

S'emfatitza la importància de la **xarxa social** i la **participació activa** de les persones grans en l'organització de les activitats, més enllà del tipus d'activitat en si. Això es relaciona amb els **processos participatius**, on es busca involucrar les persones en la presa de decisions i en la gestió dels recursos que els afecten. La valoració és que aquesta estratègia d'empoderament pot generar un major impacte i sostenibilitat a llarg termini.

"Vull dir que fer-ho al territori i, a més a més, si és possible el que intentem, a més a més, és que siguin les mateixes persones grans que ho organitzin. I aquí és més facilitar l'espai, facilitar algun suport tècnic. El finançament mínim, però sobretot és promoure que ho facin ells per això aquí és menys rellevant el tipus d'activitats que el fet de que serveixi per fer xarxa per tramar xarxa, per donar sentit a la seva vida, un sentit útil i que respongui a les necessitats de les pròpies persones a través de les associacions." (expert de l'administració pública autonòmica).

Per últim, entenen els futurs **equipaments com clarament participatius**.

"Jo crec que aquí hi ha una part, torno a dir, de l'administració que s'han d'enfortir els consells assessors de gent gran de Barcelona. S'han de nodrir i s'han de mantenir i cuidar. A tots els casals que estem en pla de millora, s'ha de treballar per enfortir les comissions gestores dels casals i que realment siguin òrgans de decisió perquè ara mateix com a mínim el districte d'Horta-Guinardó, o com a mínim en el meu cas, no vull parar a les companyes, em sembla que no són òrgans de decisió. Són òrgans només per informar de les activitats que es realitzen, però després, a l'hora de la veritat, no hi ha aquest espai de decisió. No sé les altres companyes del districte, però, per exemple, s'ha decidit tancar els diumenges amb el nou concurs, però no ni tan sols s'ha informat els òrgans de decisions dels casals, simplement s'ha dit la decisió quan ja estava escrita, decidida. Vull dir que crec que a nivell d'administració s'omplen la boca dels òrgans de participació, però després aquestes persones no decideixen i no tenen aquesta força." (polítologa).

Es ressalta amb aquesta aportació com, de vegades, la realitat no coincideix amb el que està escrit. Els consells assessors haurien de ser escoltats i haurien de tenir veu i vot. Si desapareix aquest component de poder decisió desapareix el marc conceptual participatiu. En la mateixa línia una altra professional ens diu:

“S'estan anant més cap a un model més de centre cívic, on hi ha molts tallers, on podem aprendre... doncs un pas més, suposo, però llavors s'ha de donar l'espai. Crear un espai on les usuàries entenguin se les escolta i que aquelles propostes poden sortir de les seves inquietuds. I, per tant, prèviament a crear un projecte de participació concret, haurien d'haver unes trobades on sorgeixen i es detecten aquests interessos per part de les participants. I, per tant, s'hauria de generar com un espai més de parlar, de trobada, però no de parlar entre les usuàries, sinó que la pròpia entitat... o sigui que es notés que la pròpia entitat està plantejant aquest lloc d'escolta per proposar una altra cosa en el futur. I, per tant, des del minut 0 s'està donant aquest espai de proposta. I un altre esforç que s'hauria de fer és que en aquests projectes... a vera... hi ha un canvi de lògica, així com hi ha tallers artístics que vas a aprendre una tècnica, aquarel·la, que fan molts casals, hi ha una cosa de dir jo aquí vinc i vull aprendre això i, per tant, soc com un client... és un servei que tu em dones, jo m'apunto aquí perquè vull aprendre això, i tu, tallerista, li has de donar aquest coneixement. Doncs s'ha de fer un treball de sensibilització de que aquestes projectes no van així. No és jo vinc i tu m'aportes això, això no va així. Llavors per trencar aquest model s'ha de fer pues molt des del costat i és una cosa d'anar polint i d'anar fent molt des de baix i de manera horitzontal i és molt lent. I també saber que hi ha persones que se sentiran còmodes amb això i els agradarà molt, i hauran persones que no voldran participar i no per això se les ha de forçar. I per això crec que s'hauria de seguir fent coses que ja se sap que funcionen” (dissenyadora).

La interessant reflexió d'aquesta professional ens aporta dues qüestions: d'una banda, la necessitat de donar veu a les usuàries i, d'una altra, obrir-se en vers nous models d'equipaments i activitats sense oblidar la possibilitat de persistència dels que ja existeixen i segueixen sent demandats. En qualsevol cas, el manteniment dels que ja existeixen haurien d'allunyar-se d'una planificació en la que no es contempli la participació sota el risc de caure d'un envelliment actiu a un envelliment hiperactiu.

“El risc és caure en el paradigma de l'envelliment hiperactiu, i el que hi ha és activitats per tot arreu. Programar-li la vida a les persones gran des de que es lleven fins que se'n van a dormir” (expert de l'administració pública provincial).

Pel que fa la percepció de **“l’envelliment hiperactiu”**, **es valora com a negatiu**, i es defensa un model més flexible i adaptat a les necessitats i desitjos de cada persona. Això es relaciona amb el concepte d'**envelliment actiu** i la importància de respectar les decisions individuals.

"Bueno, l'envelliment hiperactiu respon als ara són molt grans, que es lo que els hi van vendre per de franquisme a l'època, diguem-ne, no de dir, no no ha de fer coses, vostè ha de fer coses, que pots anar al ball cada setmana, anar a les cartes cada dia, anar de viatge de l'Imerso. O sigui, no pari, no pari cada dia una dir escolti, no?" (expert de l'administració pública autonòmica).

Es posa de manifest la **importància de la planificació des de l'autonomia i la decisió pròpia** de les persones grans, en contraposició a l'envelliment hiperactiu.

"Evidentment, si hi ha una planificació des de l'autonomia, des de la decisió pròpia i tal, tot el tema que a vegades se'ls hi plantegen els casals... l'altra dia em parlaven d'envelliment hiperactiu, no d'envelliment actiu si no d'envelliment hiperactiu... Això desapareix, no? perquè si són ells mateixos els que fan la demanda..." (expert de l'administració autonòmica).

Els experts de l'administració pública segueixen aprofundint en la qüestió dels processos participatius. En primer lloc, entenen la participació com quelcom **“voluntari”**.

"És bàsicament quan dos o més persones s'uneixen de manera voluntària per realitzar activitats amb sentit i que omplin les seves expectatives, sí? i per tant diferenciaria d'aquelles activitats que moltes vegades, i en clau d'envelliment, realitzen les persones, però no de manera voluntària, per exemple, la cura d'altres persones que recau com una obligació, siguin ascendents o descendents. Aquesta agrupació voluntària amb sentit..." (representant de l'administració pública provincial).

"Entenc un procés lliure que realitza la persona sobre qualsevol afer o inquietud que tingui i vulgui expressar, vulgui transformar. Jo penso que la participació és això, prendre part activa de. O a vegades, inactiva. O a vegades una participació crítica. És que és molt àmplia la participació. Per tant, definir-ho així d'una manera molt ràpida i senzilla seria així però, és clar, hi ha molts matisos." (expert de l'administració pública local).

Es constata una disminució del voluntariat des de la pandèmia, degut a la por a la responsabilitat, la crispació social i una crisi de valors. Això afecta especialment a les persones grans, que tradicionalment han estat un col·lectiu molt actiu en el voluntariat.

"Sí. Des de la pandèmia els hi costa moltíssim, moltíssim. També perquè hi ha un tema de responsabilitat que ningú vol assumir, és a dir, si passa alguna cosa, vaig a fer un voluntariat amb... les famílies, no sé què. És que la societat en general està com crispada, la pandèmia va portar una crisi de valors impressionat. Clar, la gent gran diu, la gent gran i tothom, el voluntariat, en general, està en crisi. [...] Llavors com hi ha aquest sentiment d'individualitat i aquesta crisi de valors i aquesta crisi de voluntariat, en general, la gent gran que és la que aguanta, eh? Perquè és la que està sostenint encara." (expert de l'administració pública local).

Aquesta doble visió respecte el paper del voluntariat també és una inquietud que ha sorgit entre les i els professionals, que aporta una visió crítica envers la funció i instrumentalització del treball voluntari.

"Jo amb el tema del voluntariat és com una doble opinió perquè crec que és una manera de traslladar les obligacions que té l'administració pública cap a persones que altruïstament decideixen fer algun tipus d'informació o d'ocupar un lloc que tindria que estar ocupat per altres professionals. O sigui, el voluntariat em sembla, a nivell social, una eina molt potent de cooperació entre iguals, entre persones, però dins dels equipaments públics no sé jo si es tindria que sostenir una activitat d'un equipament pel voluntariat perquè n'hi ha molts equipaments que [...] es vindria a baix perquè té un pes molt gran i crec que això no està ben regulat." (integradora social).

Es destaca la importància de no desaprofitar el talent i l'experiència de les persones grans, proposant programes de mentoria i acompanyament. També assenyala la necessitat de crear espais on puguin aportar la seva visió i experiència a la transformació de la ciutat i la societat. Això connecta directament amb el concepte d'**envelliment actiu** i la importància de mantenir un rol actiu i participatiu en la comunitat. A més, critica la "silver economy" i posa l'accent en la necessitat d'aprofitar l'experiència de les persones grans no només des d'una perspectiva econòmica, sinó també social i comunitària.

"Jo crec que és un tema superimportant també i que desaprofitem molt el talent i les persones grans l'experiència que tenen, no? Nosaltres tenim varis programes d'expertesa i de gent gran i

de mentoria. Tenim una entitat que ACESCAT que tenim aquí a Sabadell i que tenim representada al Consell que ara ens està fent una mica de paraigües amb aquests nou jubilats que... sobretot amb la part empresarial, que han sigut empresaris, no manen, no? Estan fent acompanyaments a empresaris novells, empresari nous diguem: "Oju que t'equivocaràs aquí". Fan unes assessories i les fan molt bé i fan unes xerrades, "Ara em jubilo i què" i parlen de totes les possibilitats que tens a la ciutat, de recuperar xarxa, de fer altres amics, de fugir de la xarxa de la feina... Sobretot, el que ens està passant és que alguns es jubilen i durant tres anys i estan esperant als seus companys, amics, etc. que es jubilin perquè encara els hi queden tres anys, ens trobem amb gent que cau en depressió, sobretot homes, les dones tenen més xarxa, moltíssimes més habilitats, s'han buscat la vida abans, no només s'han quedat amb la feina sinó que han sortit i tenen el grup d'amigues i tenen el grup de taichí i tenen una mica de zumba o una mica d'aquagym o una mica de... les dones tenen com més xarxa, no? Que això està canviant també. Cada vegada tenim més homes a les activitats que abans teníem homes zero i ara, cada vegada tenim 2 homes, tres homes... dins del grup d'activitats de les dones i això està molt bé. Però penso que hem d'anar cap aquí també, no? I penso que hem d'aprofitar tota aquesta expertesa de tota aquesta gent gran i posar-los en grups on puguin fer transformació de la ciutat i de la societat i que ens donin els seus consells no tant com a persones grans si no com a ex no sé què, el que ha sigut arquitecte i, fins i tot, dins de l'administració pública. És a dir quan es jubilen companys i companyes que ha portat a l'ajuntament, 30 o 35 anys no els veiem més. Lògic que no vulguin saber res més de la feina, eh? També t'ho dic, jo també.... "Sí, home, ara tornaré a veure com heu de fer vosaltres la ciutat perquè si hi ha un punt que, possiblement els podem recuperar nosaltres d'alguna manera, com a mínim hauria d'haver-hi un recurs, un recurs de voluntariat social, de responsabilitat corporatiu, no sé com dir-li, eh? Però sí que hauríem de crear a les institucions un racó, una trobada al mes perquè ens diguin una mica com veuen la situació, presentar-los els projectes nou i que ens diguin la seva perquè penso que tota aquesta experiència de tants anys està desaprovatíssima. I caiem en errors i caiem en coses que algú diria: "Ei! Compte que això... alerta". Com a mínim reflexionar-ho, fer-ho pensar, no sé..." (expert de l'administració pública local).

També diferencien entre participació social i cívica.

"... normalment tenim aquesta frontera mental dels 65 anys però ens referim a aquests anys que tenim per davant un cop acabada l'etapa més productiva en termes de mercat laboral, i aquí hi ha una participació social en què les persones grans tenen un rol molt important, d'una banda, i després la participació cívica que és aquella representació de les persones grans en espais pròpiament dit associades a l'envelliment, típic de consells de persones grans, però també entenc que aquesta participació ha d'estar en qualsevol òrgan, en el nostre cas, dels ens locals en el que la veu de l'envelliment hauria d'estar reflectida. Un consell de salut, un consell de mobilitat, un consell... hauria de tenir una certa tendència a implicar a les persones grans en aquets espais de participació i de decisió." (representant de l'administració pública provincial).

La tendència al canvi envers les noves generacions és reivindicar més enllà de la participació en ens específics adreçats al seu grup d'edat. El gruix de persones que el componen tenen prou potencial per poder actuar d'una manera més activa en tots els àmbits dels espais socials. I aquesta participació ha de ser àmplia, en la mateixa línia que aportava un dels professionals, ha de tenir veu i vot. Si aquesta incorporació a l'àmbit social pot portar beneficis indubtables al conjunt de la comunitat, també els aporta de manera individual.

“Primer ajudaria a trencar amb visions estereotipades i discriminatòries associades a l'edat... El segon seria l'enfortiment de les relacions intergeneracionals... I després jo crec que hi ha un benefici per a tota la societat, com diu l'eslògan de la xarxa de ciutats amigables amb les persones grans, una ciutat amigable amb l'edat és una ciutat amigable amb tothom, i òrgans que siguin amigables amb les persones grans, poden ser òrgans amigables amb tothom.” (representant de l'administració pública provincial).

“Jo crec que molts, perquè vivim en una societat que no escolta les persones grans, que no es té en compte, en general. Una societat on hi ha molt perjudici, molt edatisme, cada vegada més, hi ha moltes polaritzacions i aleshores penso que pel benestar personal, individual, la salut, la interrelació, el relacionar-se amb els demés, prendre part activa de la societat i s'ha tingut en compte jo crec que li agrada a tothom a les persones grans i a tothom i que millora la qualitat de vida de les persones. En el moment que tu estàs intentant tirar endavant algun projecte, algun procés participatiu, que estàs participant et sents reconegut per la societat, pel grup, per les institucions, per tothom, jo crec que això agrada a tothom.” (expert de l'administració pública local).

I si no existeix aquesta incorporació les conseqüències poden ser molt negatives.

“... hi hauria deteriorament físic, tot avança molt més ràpid. La participació i el lleure actiu són un gran.. S'hauria d'invertir molt més del que invertim, ara que es parla tant a nivell econòmic que a mi no m'agrada gens parlar-ne però seria un estalvi, sobretot, en salut, per què? Per què arribem més tard, per què estem millor físicament, per què estem, de moltes coses, el deteriorament cognitiu no podem escollir, ve quan ve, i físicament també però si tenim oportunitat d'escollir a nivell i amb diversitat jo puc formar part també si vaig en una cadira de rodes.” (expert administració pública local).

“La soledat té un component complex en què la participació parcialment podria ajudar, però crec que... obeeix a lògiques més estructurals del sistema que ens aïlla, que ens torna individualistes.

Que la necessitat d'ajuda, la pèrdua de funcionalitat és viu com una manca de capacitat i demanar o necessita cures per part d'altres, torna les relacions més difícils.”(representant de l'administració pública provincial).

Si bé la participació no pot, per ella sola, revertir el problema de l'aïllament i al soledat no volguda sí que pot influir de manera positiva per què no es doni. A més, si es fa inversió en participació de les persones grans, tenint en compte, al seva diversitat s'està invertint en un estalvi futur. L'envelliment actiu retarda l'envelliment patològic.

“La piràmide s'està invertint i cada vegada em penso que és una inversió a llarg termini que després s'estalvia medicació, en ingressos hospitalaris s'estalvia treball social, s'estalvia treballadores socials que vagin a domicili. Tot això si estic actiu vaig retardant el màxim possible tota aquesta dependència i tot aquest deteriorament.” (expert administració pública local).

Tanmateix, els espais més participatius, com ara associacions i entitats també poden portar certs inconvenients en la seva gestió. La tendència actual defensa formes més democràtiques de la gestió que evitin un enrrocament de les persones que lideren.

“És una tendència que respon a lògiques de fa 20 anys d'associació i de lideratge que hi havia d'aquestes entitats... Sí, s'han de trobar formules mes imaginatives pel foment de la participació, això passa per estructures més flexibles, en què la part administrativa, ser president, vocal... d'una entitat i el que això comporti és menys important que promoure aquelles persones que tinguin una disponibilitat del seu temps, de compartir coneixements... puguin apropar-se i tenir espais de compromisos més puntuals.” (expert de l'administració pública provincial).

S'estableix un model ideal d'oci i lleure basat en afinitats, diversitat, rotació i estructures organitzades.

"Així jo visualitzo un model que no tingui tall cronològic, que siguin afinitats per grans línies d'activitat i amb unes estructures organitzades diverses tant en edat, ja t'ho he dit abans, com en formació, com en trajectòries vitals. I un funcionament, o sigui una uns estatuts, un reglament de règim intern, diga-li com vulguis que forci directament la rotació, el canvi que garanteixi directament la diversitat i garanteixi la rotació, també la diversitat, però també l'altre, va com en cadena, no?" (expert de l'administració pública autonòmica).

I, finalment, com els anomenem?

“El nom és important, a vegades el nom fa la cosa però em preocupa més el que es faci dins del calaix, dins de la capsa anomenada equipament i la relació que tingui aquest equipament amb l'exterior, els vasos comunicants i el que promociona. Em preocuparia si, fruit d'aquest canvi, persones que només... que necessiten que la cosa es digui “persona gran”, deixen d'anar perquè no hi diu, perquè no senten que allà tenen un espai associat a la seva situació d'edat. Llavors evidentment amb plena autonomia, amb plena capacitat funcional, etc., doncs em diu persona gran, doncs no hi vaig. .. Llavors, potser manca una maduresa de les polítiques de longevitat, un major desplegament de les polítiques de longevitat, una major consciència de les situacions de discriminació encobertes que es pateix per raons d'edat i una vegada que tinguem aquesta radiografia, entendrem per què les persones d'edat s'organitzen i reclamen espais propis, no? Per què reclamen espais propis? Perquè d'altres se'ls expulsa.” (expert administració pública provincial).

Hi ha un exemple d'administració local que aposta de manera clara per suprimir el nom específic de “persones grans” en els equipaments tot i que ens manifesta l'informant que hauria de millorar com a exemple de model de futur.

“Nosaltres fa molt temps que tenim això... No hem fet mai casals de gent gran. Sempre han estat centres cívics, la teva activitat ha de tenir cabuda com qualsevol altra activitat. Hi ha algun espai reservat unes hores perquè naturalment s'omple de gent més gran de les 10 a les 12 i de les 4 a les 6 perquè és un moment on els avis han deixat els nets, els que són avis-avis, no?... És molt més difícil, eh? És veritat que la gestió és més complicada perquè sempre hi ha “els nens corren, els nens em molesten, jo vinc aquí a estar una estona per a mi”. (expert administració pública local).

D'entrada, sembla que parlar d'equipaments per a persones grans pot resultar, fins i tot, segregador. Ara bé, el relat de l'expert ens porta a pensar que la discriminació és anterior a l'equipament. La discriminació ja està present a la societat i, pot ser, que les persones grans siguin apartades d'equipaments no específicament dedicades a elles, precisament per formar part d'aquest grup d'edat.

En canvi, per als i les professionals, el canvi de nom té a veure amb un canvi de model de paradigma, va més enllà d'una “operació de cirurgia estètica”:

“Potser sí que s'hauria d'anar revisant el tema de... i establir una imatge més moderna o més inclusiva, no ho sé. Tot i així, és veritat que seguim tenint present una franja d'edat amb activitats o projectes molt tradicionals arrelats al concepte de gent gran que encara es té.” (treballadora social i musicoterapeuta).

Es planteja un **període de transició** on conviuran diferents models i la necessitat d'una **multiplicitat d'oferta** per adaptar-se a les diverses necessitats i realitats territorials. Es posa en evidència doncs, la importància de la flexibilitat i l'adaptació.

"Val, per tant, tenim un any de transició que abans deies deu o quinze anys en què hauran de conviure diferents models i hauran... Anar convivint amb el que ja tenim i aquest anar construint-l'ho. [...] Jo crec que l'èxit social amb el tema del lleure de les persones grans, el trobarem si hi ha multiplicitat d'oferta, multiplicitat de models i cadascú s'hi troba còmode amb el que estigui." (expert de l'administració pública autonòmica).

7 Discussió

7.1 Necessitats emergents en l'actual model de gestió d'equipaments d'oci adreçats a persones grans.

Des fa dècades que hi ha un ampli consens que cal promoure un model d'envelliment actiu i ecològic on la participació social és clau (Lawton i Nahemow, 1973; Walker, 2002; Fernández-Ballesteros, 2011). De fet, s'ha considerat la participació social com una de les dimensions més crítiques dins del model de l'envelliment actiu (Havighurts, 1961). Justament el tema de la participació és una de les necessitats que clarament es detecten en les diferents col·lectius consultats. Participació que s'entén a un doble nivell: participació de les persones grans tant pel que fa a participació en els òrgans o juntes de direcció, però també en relació a participació en la planificació de les activitats a oferir, unes activitats que es demana que siguin variades i que serveixin per reforçar els llaços amb el territori més pròxim. Hi ha demanda clara de revisar les possibilitats de participació, que es perceben —per part d'usuaris i professionals— com a nul·les en el model actual. Les metodologies de co-creació caldria tenir-les en compte, així com models més democràtics en les juntes directives. És de preveure que, conforme s'incorporin noves generacions, més gran serà la demanda i l'exigència de participació en tots aquests nivells. És important, doncs, que hi hagi diversitat de professionals en quant a formació acadèmica per fer un veritable paper d'acompanyament i de facilitador en aquests processos de participació, defugint de perspectives més tradicionals basades en jerarquies o visions assistencials.

Pel que fa a la participació, Guimaraes (1987) recorda que una autèntica participació vol dir, entre altres aspectes, multiplicitat de canals institucionals de relació amb la comunitat, flexibilitat de l'estructura institucional per tal de descentralitzar les decisions, tenir accés a diferents fonts d'informació i disposar de recursos financers suficients. Són aspectes crítics que cal revisar en l'actual model de gestió de casal. Així, connectat amb l'element de la participació que té a veure amb la relació institució-comunitat que al·ludia Guimaraes (1987), en tots tres col·lectius informants ha sorgit com una clara demanda que els equipaments actuals han d'obrir-se a la comunitat: cal que siguin coneguts en el territori

pròxim, tant a nivell de ciutadania com a nivell d'institucions i entitats. Les idees estereotipades (i falses) sobre qui va al casal i què es fa al casal es mantindran si els casals no s'obren prou al territori. A més, ha de ser una obertura que es faci amb el suport i la participació de les persones que actualment hi van. És imprescindible aquest paper actiu de les persones usuàries doncs són qui millor poden transmetre l'experiència de casal. Però també cal aprofitar les xarxes socials i altres eines que ofereix el món digital per obrir el casal a la comunitat. D'altra banda, cal aspirar a un autèntic treball en xarxa amb altres equipaments o sistemes, especialment amb Serveis Socials o afins (Càritas, etc.), però també de coordinació entre els propis casals de gent gran. Aquesta obertura podria ser una eina per detectar persones que es troben aïllades socialment i lluitar contra la solitud no desitjada.

Però, seguint amb Guimaraes (1987), una aposta autèntica per la participació i la flexibilitat de les institucions per descentralitzar la presa de decisions passa per disposar de recursos financers suficients. Aquesta necessitat d'augmentar els recursos econòmics i humans actuals perquè els reptes de futur són importants (la majoria ja són reptes que estan apareixen) ha aparegut en el nostre estudi. Aquí, els i les professionals ja a dia d'avui se senten desbordades per donar resposta al reptes i l'expectativa és que anirà a més. Es reclama a l'Administració una major implicació a tots nivells, no és un tema que es resolgui únicament amb formació en interculturalitat; és un tema que va més enllà. La millora salarial també emergeix com a demanda clara.

En relació amb el finançament, emergeix la necessitat que existeixi un equilibri just entre professionalitat i voluntariat. Es considera que el voluntariat es troba en l'ADN dels casals i que compleix una funció social tant per a qui exerceix de persona voluntària formadora (sociabilització del coneixement, augment de l'autoestima, sentiment personal d'utilitat, etc.) com a la persona que rep la formació (preus més assequibles). Ara bé, el voluntariat no pot suplir ni anar en detriment dels i les professionals. Caldria estudiar formes de coexistència òptima entre voluntariat i professionals.

Per altra banda, com s'ha recollit en els apartats inicials del present informe, l'envelliment actiu actua com a estratègia preventiva contra l'envelliment patològic i diversos estudis han destacat com la pràctica d'activitats físiques i mentals regulars redueix el risc d'aquestes condicions (Warburton i Lui, 2007). Per això, és necessari que el model actual d'equipament continuï a curt i mig termini. Amb les seves deficiències i els seus encerts, ara per ara, l'actual model de casal està cobrint les necessitats d'oci d'una part important de la població alhora que desenvolupa aquesta funció preventiva. Malgrat les millores que les persones usuàries i potencials usuàries reclamen i que professionals i experts avalen, se'n fa una valoració positiva dels equipaments actuals i del seu funcionament i del paper que tenen, entre altres, en la socialització de les persones. Per tant, com a mínim a mig termini (10-15 anys), aquest model caldria que continuï vigent. Tanmateix, és possible que no sigui un model a extingir, sinó que, a llarg termini, haurà de conviure amb un altre o altres tipus de model.

La necessitat expressada per algunes de les persones participants en l'estudi que caldria valorar si cal un canvi de nom de l'equipament ("casal de gent gran") té sentit o com a mínim paga la pena de pensar-hi si es pren en consideració la recomanació de l'OMS (2002) que proposa que un enfocament de cicle vital no només té en compte les necessitats de les persones grans, sinó també que prepari per al futur les generacions més joves. La necessitat d'un canvi de nom, en un moment en què la vellesa s'associa amb imatges negatives, és sobretot sentida per les persones que no van actualment a casals i que, fins i tot, el nom és un impediment per acostar-se a aquests equipaments. El canvi de nom pot provocar més controvèrsia en aquelles persones que reivindiquen l'edat; en aquest sentit, un canvi de nom en què no aparegui cap referència a la senectut, per una minoria pot ser viscut com un triomf de l'edatisme. Professionals i experts destaquen que hi ha persones que justament perquè l'equipament s'identifica per a persones grans, vulguin anar-hi, mentre que en altres persones sigui motiu de tot el contrari.

Connectada amb la necessitat anterior del canvi de nom, emergeix la necessitat de no "segregar" per edats; es veu com a quelcom antiquat i sobretot necessari de canviar si es volen fer atractiu els "casals". És a dir, cada cop amb més força,

emergeix la necessitat de plantejar-se la intergeneracionalitat en el lleure com un repte del segle XXI. En aquest gir sembla que pot estar influïnt que el nivell cultural i formatiu de la ciutadania ha augmentat en els darrers 40 anys. Això, realment, comporta un nou plantejament en el model no només de lleure per a les persones grans, sinó del lleure per a tota la ciutadania. Segurament, a llarg termini, aquest serà el futur.

La incorporació d'aquesta dimensió intergeneracional hauria d'anar acompanyada d'un canvi de paradigma envers un enfocament de drets humans com una forma de lluitar contra la discriminació estructural i sistemàtica pel fet de tenir una determinada edat (Fundació HelpAge, 2021). Hi ha un reclam que els equipaments de lleure han de ser realment inclusius i esdevenir un instrument per lluitar contra desigualtats derivades del poder adquisitiu, de qüestions de gènere, d'edatisme, de manca d'iniciatives d'interculturalitat i de diversitats de tot tipus (funcional incloent-hi el tema del deteriorament cognitiu, d'identitat sexual, religiosa...). Aquests són reptes actuals de la nostra societat, reptes que seran ineludibles en la propera dècada. Realment, el tema de la inclusió a qualsevol d'aquests nivells es reconeix com un tema molt complex i amb convivència de visions molt oposades. Va més enllà de l'àmbit del lleure doncs és un tema transversal de la societat. Temes a tenir en compte: fer els casals atractius a tothom, amb independència de la seva identitat de gènere i edat ("tercera edat" o "gent gran" acullen rangs d'edat molt amplis); els diferents nivells adquisitius no han de ser un impediment per gaudir de les activitats; tothom ha de sentir-se còmode en l'espai, sigui quina sigui la seva manera de viure la religió o l'espiritualitat; s'ha de pensar com integrar les persones amb diversitat funcional; com tractar el tema de la convivència de persones de cultures molt diverses i en especial l'abordatge de la llengua (català/castellà). A més, la bretxa digital entre les persones usuàries cal tenir present que perviurà durant anys encara.

7.2 Revisió del model actual d'equipaments d'oci adreçats a persones grans

L'envelliment de la població és una realitat innegable que planteja reptes significatius a la nostra societat. En aquest context, els equipaments d'oci

adreçats a persones grans juguen un paper fonamental en la promoció d'un envelliment actiu i saludable, la transformació demogràfica, juntament amb l'evolució de les necessitats i expectatives de les noves generacions de persones grans, ens obliga a revisar i actualitzar el model actual d'aquests equipaments. Aquesta discussió pretén analitzar, a la llum de les dades obtingudes en la nostra investigació, la pertinència del model actual dels casals de gent gran, identificar les necessitats no cobertes i proposar un canvi de model que s'alineï amb els principis de l'envelliment actiu i els processos participatius.

Com hem pogut constatar a través de les entrevistes i els grups focals realitzats, els casals de gent gran actuals són valorats positivament per una part significativa dels seus usuaris. Es reconeix la seva tasca com a espais de socialització, oferint oportunitats per combatre la solitud no desitjada i mantenir-se actiu, tant física com mentalment. Aquesta funció és especialment rellevant en una societat on, com assenyala Medina (2021), la tendència a l'aïllament social s'ha vist agreujada per la pandèmia de la COVID-19, amb efectes negatius en la salut psicològica i emocional de les persones grans. En aquest sentit, la continuïtat del model actual, almenys a curt i mig termini, sembla justificada per la necessitat de continuar donant resposta a una demanda existent. No obstant això, la nostra investigació també revela una sèrie de limitacions i mancances que cal abordar.

Un dels aspectes més controvertits és el propi nom de "casal de gent gran". Si bé per a alguns usuaris l'expressió "gent gran" és motiu d'orgull i reivindicació, per a moltes persones no usuàries, i fins i tot per a alguns usuaris, aquest terme resulta pejoratiu i contribueix a l'estigmatització de la vellesa. Aquesta discrepància reflecteix la diversitat de percepcions sobre l'envelliment i la necessitat d'adoptar un llenguatge més inclusiu i respectuós amb la diversitat. Canviar el nom d'aquests equipaments, com suggereixen alguns dels nostres entrevistats, podria ser una mesura simbòlica important per a trencar amb els estereotips negatius associats a la vellesa, tal com s'assenyala a l'informe de la Fundació HelpAge (2021). No obstant això, més enllà d'un simple canvi de nomenclatura, el que es fa palesa és la necessitat d'una transformació més profunda que passa per replantejar el concepte mateix d'aquests espais i la seva funció en la comunitat.

En aquesta línia, la demanda creixent per una major intergeneracionalitat en el lleure és un altre dels aspectes clau que emergeixen del nostre estudi. La segregació per edats, inherent al model actual de casals, és percebuda com a artificial i limitant per una part important de la població, especialment per les generacions més joves de persones grans. Aquesta tendència està en sintonia amb els postulats de l'envelliment actiu, que promouen la participació social en un sentit ampli, tal com apunten Havighurst (1961) i Estes i Binney (1989), que defensen una participació en activitats significatives. Així, l'obertura dels casals a persones de totes les edats, amb una programació d'activitats basada en interessos compartits més que no pas en l'edat cronològica, podria contribuir a una major integració social i a la ruptura d'estereotips edatistes.

Aquesta obertura, tanmateix, no es pot limitar a un canvi en la programació d'activitats. Els nostres resultats mostren clarament la necessitat d'una major obertura dels casals a la comunitat. Això implica, d'una banda, intensificar els esforços de difusió per a donar a conèixer la realitat dels casals i trencar amb les idees preconcebudes que en limiten l'atractiu. D'altra banda, implica establir sinergies i col·laboracions amb altres entitats i serveis del territori, com ara Serveis Socials, Càritas o la Creu Roja, tal com suggereixen els professionals entrevistats. Aquesta aproximació comunitària és essencial per a detectar i atendre les necessitats de les persones grans més vulnerables, especialment aquelles que pateixen situacions d'aïllament i solitud no desitjada, com bé assenyala l'estudi de Bravo-Segal i Villar (2020) sobre els efectes del confinament per la COVID-19.

Un altre aspecte crucial que cal revisar és el model de participació en la gestió dels casals. Tant els usuaris com els professionals coincideixen a assenyalar les limitacions dels actuals mecanismes de participació, que sovint es redueixen a un mer formalisme sense capacitat real de decisió. Aquest fet contrasta amb els principis de la pedagogia gerontològica, que, com indica Bermejo (2006), destaca la importància de l'empoderament de les persones grans en la presa de decisions. Així, la implementació de models més democràtics i participatius, com ara grups de treball organitzats per comissions i dinamitzats per professionals, podria contribuir a una major implicació dels usuaris en la vida dels casals i a una millor adequació de les activitats a les seves necessitats i preferències. La

transició cap a un model més participatiu, que eviti l'envelliment hiperactiu del que ens parla un dels nostres experts, és a dir, la sobrecàrrega d'activitats sense un sentit real, és un dels reptes fonamentals que cal abordar, tal com ja s'apunta en el marc teòric en relació a la participació ciutadana (Cunill, 1991).

A més, és important reconèixer la importància dels espais de trobada no formals com a element clau per a la socialització i la creació de xarxes de suport. En aquest sentit, la creació d'espais de convivència dins dels casals, com ara cafeteries o sales de lectura, pot contribuir a enfortir els llaços socials entre els usuaris i a combatre la solitud, com assenyala Sala (2020). Aquesta funció socialitzadora és especialment rellevant en el context actual, on l'individualisme i la manca de xarxes de suport sòlides són cada vegada més freqüents.

La qüestió de la inclusió és un altre dels grans reptes que han emergit en la nostra investigació. Els casals de gent gran han de ser espais realment inclusius, on tothom se senti benvingut i tingui l'oportunitat de participar, independentment del seu poder adquisitiu, gènere, origen, orientació sexual o capacitats físiques o cognitives. Això implica, entre altres coses, garantir l'accessibilitat dels espais, oferir activitats adaptades a les necessitats de persones amb diversitat funcional, promoure la interculturalitat i combatre qualsevol forma de discriminació. Aconseguir una inclusió real, com ens han transmès els nostres entrevistats, és una tasca complexa que requereix un abordatge integral i la implicació de tots els actors, des dels professionals fins als propis usuaris. En relació a la interculturalitat, per exemple, caldrà una especial atenció a la gestió de la diversitat lingüística, com bé apunten els professionals entrevistats, així com una tasca pedagògica per a la convivència i el respecte mutu entre persones de diferents cultures.

Per a dur a terme tots aquests canvis i afrontar els reptes identificats, és imprescindible dotar els casals dels recursos econòmics i humans necessaris. Els professionals, com hem constatat en les entrevistes, se senten sovint desbordats per la manca de personal i de recursos per a implementar projectes innovadors i atendre adequadament la diversitat de necessitats dels usuaris. A més, cal reconèixer la importància de la seva tasca i garantir-los unes condicions

laborals dignes, tal com reclamen, evitant la precarització i apostant per la seva formació contínua. En aquest sentit, la figura del dinamitzador comunitari, amb una formació específica en l'àmbit social i en processos participatius, emergeix com un perfil clau per al futur dels casals, com bé apunta un dels nostres experts. La seva tasca d'acompanyament i d'impuls a la participació activa de les persones grans és fonamental per a la transició cap a un model més obert, inclusiu i centrat en la comunitat. Així mateix, caldrà trobar un equilibri just entre la tasca dels professionals i la dels voluntaris, reconeixent el valor del voluntariat, però evitant que aquest supleixi les responsabilitats de l'administració.

Finalment, és important destacar que la revisió del model actual d'equipaments d'oci per a persones grans no passa necessàriament per la seva desaparició. Com hem vist, els casals actuals donen resposta a les necessitats d'una part important de la població, especialment d'aquelles generacions que van viure la transició cap a la democràcia i que van trobar en aquests equipaments un espai de socialització i aprenentatge. Per tant, la coexistència de diferents models d'equipaments, adaptats a les necessitats i preferències de les diverses generacions i perfils de persones grans, sembla l'opció més adequada per a garantir una oferta de lleure diversificada i ajustada a la realitat social, com aconsella un dels nostres experts.

En conclusió, la nostra investigació posa de manifest la necessitat d'una profunda reflexió i d'una transformació del model actual dels casals de gent gran. Un canvi que, sense renunciar a la seva essència com a espais de trobada i socialització per a les persones grans, els permeti adaptar-se a les noves realitats socials i a les necessitats canviants de les generacions actuals i futures. Un model que, en definitiva, promogui un envelliment actiu, participatiu i inclusiu, on les persones grans siguin protagonistes del seu propi procés d'envelliment i contribueixin activament a la construcció d'una societat més justa, cohesionada i amigable per a totes les edats. I per a tot això, la col·laboració entre administracions, entitats, professionals i, sobretot, les mateixes persones grans, serà fonamental. Hauríem d'entendre doncs, que el repte de repensar els equipaments d'oci per a persones grans és, en realitat, una oportunitat per a repensar el model de societat que volem construir, una societat que valori i aprofiti el potencial de totes les persones, independentment de la seva edat.

7.3 Proposta de línies estratègiques d'actuació en relació a la creació d'un model de gestió

L'anàlisi de les necessitats així com la revisió del model actual d'equipaments d'oci i lleure adreçats a les persones grans, assoleix un fort consens entre totes les persones consultades. Tant a nivell teòric com a partir del treball de camp hem pogut detectar quines són aquestes necessitats i propostes de futur, contrastar-les, contraposar-les i arribar a unes conclusions que ens permeten delimitar una proposta de línies estratègiques d'actuació.

D'una banda, es contempla com a necessària la **convivència del model actual** d'equipament per respondre durant algunes dècades més a les necessitats de les persones més grans que es senten satisfetes amb el que el model actual els ofereix. Però aquest model no dona resposta a les noves generacions que agrupa una elevada heterogeneïtat dels seus membres (edat, gènere, posició socioeconòmica, origen, nivell d'estudis, etc.). Per tant, s'han de començar a construir alternatives. I parlem d'alternatives en plural ja que les propostes que ens fan així ho defineixen. Es tracta d'oferir la possibilitat d'utilitzar espais ja existents, com els centres cívics, obrint-los a tots els grups d'edat. Si bé és cert que, en principi, van adreçats a totes les edats no es perceben així per la majoria de la població. També s'han de potenciar les associacions i entitats de persones grans des d'on es puguin programar activitats adreçades a tots els grups d'edat. Estem parlant d'integració i s'ha de fugir de qualsevol proposta que pugui resultar segregadora i, estem parlant de diversitat d'opcions, per poder fer atractives les propostes al major nombre de persones. La línia d'actuació aniria, doncs, adreçada, a la **co-creació d'una oferta variada d'equipaments i recursos que conviurien simultàniament**. Parlem de co-creació per què, tant en aquesta, com en la resta de línies d'acció s'ha de tenir en compte la veu de les persones usuàries. Hem vist en la recerca com hi ha un gruix important de persones que no utilitzen els equipaments actuals per què no responen a les seves expectatives. És imprescindible donar veu efectiva, des de l'inici, als potencials usuaris i fomentar les iniciatives pròpies facilitant la creació d'entitats i

associacions autogestionades, subvencionades i coordinades, si cal, per professionals especialitzats.

D'altra banda, caldria consensuar una **nova nomenclatura** que no ofengui a ningú. Tenim, per un costat, la denominació del propi grup d'edat. Si bé és cert que algunes de les persones grans han manifestat que no els importa que se'ls nomeni així, n'hi ha d'altres que fugen dels mots vell, persona gran, gent gran, ancià, etc. Aquesta situació d'incomoditat envers la denominació es fa extensible, per una altra costat, als equipaments a qui van adreçats. Són conceptes que estan carregats d'estereotips, prejudicis, estigmes... Ara bé, no n'hi ha prou en canviar el nom de les coses per canviar el seu significat. Si només ho fem així caiem en el perill d'utilitzar eufemismes que no porten enlloc. Per tant, el canvi de nomenclatura hauria d'anar acompanyat d'una campanya de sensibilització que dignifiqui a les persones grans i reclami la desaparició de l'edatisme.

Una altra línia estratègica té a veure amb contemplar la **diversitat** dins dels equipaments. S'ha de pensar en clau d'intergeneracionalitat, interculturalitat, diversitat de gènere, diversitat funcional, diversitat d'edat, religiosa. És un gran repte pensar en equipaments que puguin integrar totes aquestes diferències però és un repte que s'hauria d'assolir. No es pot pensar en models d'equipaments que no abastin tots aquest aspectes. Novament, totes les persones consultades veuen imprescindible l'acolliment de persones diverses ja que dona resposta a una realitat. La societat en la que vivim és diversa i aquesta diversitat anirà en augment. I parlem de repte per què també hem escoltat veus que parlen de dificultats a l'hora de posar-ho en pràctica. En aquells llocs on ja s'hi estan trobant, pot sorgir cert rebuig envers la integració. D'igual manera, doncs, s'ha d'educar en valors integradors i no discriminatoris a dins i fora dels equipaments.

No podem parlar d'integració si no pensem en la relació dels equipaments i les persones que els freqüenten i la seva **integració en la comunitat**. Han de ser recursos coneguts i reconeguts en el territori, han de coordinar-se amb d'altres serveis i recursos (fundacions, entitats socials, serveis de salut, serveis socials, administracions públiques, etc.). De fet, les propostes d'equipaments i d'activitats que s'ofereixin, haurien de sorgir de la pròpia comunitat. Per això, recollim una

proposta d'un expert de l'administració pública que ens sembla molt significativa i que és la creació d'un professional amb un perfil de dinamitzador comunitari. Si bé hi ha diversos professionals socials que ja treballen en aquest sentit, manca una formació específica que ofereixi una visió de vinculació de la comunitat amb l'oferta d'equipaments. Aquest professional hauria de tenir una mirada que parteixi de la comunitat envers els equipaments i no a l'inrevés. Aquesta vinculació permetria reconèixer casos de soledat no volguda, per exemple, que podrien solventar-se a partir de la socialització que es dona en aquest tipus d'espais.

Augment de la **participació en la gestió**. Aquesta seria una altra de les línies a cobrir. Les persones grans tenen iniciativa pròpia, capacitat d'elecció i capacitat de gestió. El que passa és que sovint no se'ls deixa exercir-la. Com a molt, se'ls dona veu però no vot. Els nous models haurien d'incloure els processos participatius en tots aquest àmbits. Participació en la gestió i participació en la proposta d'activitats a través de comissions de participació, per exemple. No es pot concebre mantenir la dignitat personal i no poder escollir allò que es necessita, en qualsevol aspecte, però també en allò que vols fer en el teu temps d'oci. Ara bé, la participació en la gestió es vincula a processos que siguin realment democràtics. Si no es dona una rotació de càrrecs sistemàtica, l'entitat, associació o la comissió de participació es converteixen en feus on s'enroquen persones que ofereixen una única mirada envers la gestió i l'oferta.

Però que es treballi en aquesta participació, no vol dir que no es doni valor als professionals que hi treballen. És necessari tenir **cura dels professionals** i dignificar la seva feina. Surt d'una manera important, des dels professionals però també des dels experts, la reivindicació de la professió. Hi ha una càrrega de feina important, una dependència en relació a les decisions polítiques que es prenen i, sovint, una dificultat entre la distinció del professional i dels talleristes. S'ha de trobar un punt d'equilibri entre els professionals i els voluntaris.

No podem acabar la proposta de línies estratègiques sense tenir en compte la **perspectiva de gènere**. Malgrat ja ha sortit en algun altre moment es tracta d'un tema transversal a totes les propostes i com a tal s'ha de tractar. Respecte als

professionals, la majoria d'ells són dones, com passa amb totes les professions amb un vessant social. Aquesta qüestió vincularia la situació de poc reconeixement professional de les tasques que realitzen així com del salari percebut. En relació als usuaris també estem parlant d'una majoria de dones i aquí hauríem de tenir en compte el paper que encara exerceixen com a cuidadores a la llar i que els impedeix tenir plena llibertat per accedir als equipaments a qualsevol hora. Tanmateix, hi ha un nombre molt elevat de dones que son usuàries dels casals. A més, el pes cultural en relació als qui prenen decisions i gestionen es vincula als homes de manera que aquest paper, també en els equipaments, continua acaparat i reproduït per aquests. Sobre les activitats si volem que siguin integradores s'haurà de treballar el fet que algunes semblen adreçades a un gènere i d'altres a un altre. S'ha de mantenir la diversitat d'oferta segons l'heterogeneïtat dels membres que componen aquest grup d'edat, però vetllant per la integració de gènere.

8 Conclusions i recomanacions

L'exposició de les conclusions s'ha organitzat seguint els objectius generals de la investigació. Es recorden tot seguit i es relacionen amb les conclusions sintetitzades i recomanacions associades.

En relació a l'**objectiu 1**, "Detectar les necessitats existents en l'actual model de gestió d'equipaments d'oci adreçats a persones grans centrat en les necessitats de les noves generacions", s'han detectat les següents necessitats en l'actual model de gestió d'equipaments d'oci adreçats a persones grans:

- Necessitat que continuï a curt i mig termini el model actual d'equipament.
- Necessitat d'obrir una reflexió sobre si cal un canvi de nom de l'equipament ("casal de gent gran").
- Necessitat d'incloure la dimensió d'intergeneracionalitat en el lleure com una necessitat del segle XXI.

- Necessitat que els equipaments actuals s'obrin a la comunitat: cal que siguin coneguts en el territori pròxim, tant a nivell de ciutadania com a nivell d'institucions i entitats.
- Necessitat d'una major participació de les persones usuàries en els òrgans o juntes de direcció, i en la planificació de les activitats a oferir, unes activitats que es demana que siguin variades i que serveixin per reforçar els llaços amb el territori més pròxim.
- Necessitat que el casal sigui un punt de trobada, no formal, en què la socialització sigui la finalitat, per sobre de l'activitat "productiva" (no cal que tot estigui ordenat a través d'activitats formals).
- Necessitat que els equipaments de lleure siguin realment inclusius i esdevenir un instrument per lluitar contra desigualtats derivades del poder adquisitiu, de qüestions de gènere, d'edatisme, de manca d'iniciatives d'interculturalitat i de diversitats de tot tipus (funcional incloent-hi el tema del deteriorament cognitiu, d'identitat sexual, religiosa...).
- Necessitat d'augmentar els recursos econòmics i humans actuals perquè els reptes de futur són importants (la majoria ja són reptes que estan apareixen) i calen d'una previsió per poder fer-hi front.
- Necessitat de trobar un equilibri just entre professionalitat i voluntariat.

En relació a l'**objectiu 2**, "Revisar el model actual d'equipaments d'oci adreçats a persones grans":

El present informe, ha posat de manifest la necessitat d'evolucionar el model actual d'equipaments d'oci per a persones grans cap a un paradigma més inclusiu, intergeneracional, obert a la comunitat, participatiu, diversificat i dotat dels recursos necessaris. Els resultats obtinguts, tant del treball de camp com de la revisió del marc teòric, evidencien que els casals de gent gran, tot i complir una funció social rellevant, han de transformar-se per a respondre als reptes de la nova longevitat i a les expectatives d'una població envellida cada vegada més heterogènia i amb un major nivell formatiu. Aquesta transformació passa per superar la visió assistencialista i la segregació per edats, fomentant la implicació activa de les persones grans en la definició i gestió dels serveis, i promovent la seva participació en la vida comunitària en el sentit més ampli. En definitiva, es

tracta de consolidar equipaments que, lluny de ser espais aïllats, es converteixin en veritables plataformes per a l'envelliment actiu i la cohesió social per tal de construir programes:

- Inclusius i intergeneracionals, que superin la segregació per edats, fomentant la interacció, l'aprenentatge mutu i la ruptura d'estereotips, mitjançant una programació d'activitats basada en interessos compartits i espais que facilitin la convivència entre diferents generacions.
- Oberts a la comunitat, per a trencar l'aïllament, donar a conèixer la seva tasca, establir sinergies amb el teixit social i institucional de l'entorn, i combatre la solitud no desitjada.
- Participatius, que implementin mecanismes reals de codisseny i cogestió, com ara comissions de treball i assemblees, per tal d'empoderar les persones grans en la presa de decisions, garantint que la programació respongui a les seves necessitats i preferències.
- Diversificats, amb una oferta àmplia i adaptable a la pluralitat de perfils, necessitats i preferències, que incloguin la interculturalitat, la diversitat funcional i la perspectiva de gènere, reconeixent l'heterogeneïtat de l'envelliment.
- Socialitzadors, que potenciïn els espais de trobada informal com a eina clau per a la creació de xarxes de suport i la construcció de comunitat, oferint un ambient acollidor i accessible per a la interacció espontània.
- Dotats de recursos suficients, tant humans, amb la incorporació de perfils especialitzats en dinamització comunitària, integració social i atenció a la diversitat, com materials, per a garantir la qualitat, la innovació, la sostenibilitat del servei i unes condicions laborals dignes per als professionals. Aquesta transformació, que haurà de ser gradual i adaptada a cada context, és fonamental per a consolidar equipaments que promoguin l'envelliment actiu, la cohesió social i la plena participació de les persones grans, reconeixent-les com a agents actius de transformació social.

En relació a l'**objectiu 3**, "Proposar unes línies estratègiques d'actuació en relació a la creació d'un nou model de gestió", es proposen les següent línies:

- Línia estratègica 1: Garantir la convivència a curt i mig termini del model actual d'equipaments d'oci i lleure per a persones grans amb la co-creació d'una oferta variada d'equipaments i recursos que responguin a l'heterogeneïtat d'aquest grup d'edat.
- Línia estratègica 2: Establir un canvi de nomenclatura per els equipaments d'oci i lleure per a persones grans envers conceptes inclusius que fugin d'estereotips i imatges culturals negatives lligades a aquest grup d'edat i que respectin la seva voluntat majoritària.
- Línia estratègica 3: Integrar els equipament d'oci i lleure per a persones grans en la comunitat establint un perfil professional nou que faci de pont entre els equipaments i el territori.
- Línia estratègica 4: Contemplar la diversitat dins dels equipaments d'oci i lleure per a persones grans en clau d'intergeneracionalitat, interculturalitat, diversitat de gènere, diversitat funcional, diversitat d'edat i diversitat religiosa.
- Línia estratègica 5: Incorporar la participació co-creativa i de planificació de les persones grans en propostes d'envelliment actiu i en la millora continua dels equipaments d'oci i lleure per a persones grans.
- Línia estratègica 6: Vetllar pels professionals i voluntaris trobant el punt d'equilibri entre ambdues figures.
- Línia estratègica 7: Establir la perspectiva de gènere com un tema transversal que abasti la resta de línies estratègiques ja que incideix en totes i cadascuna d'elles.

En relació a l'**objectiu 4**, "Desenvolupar -en base a la seva operativització- l'eix: "Eines per a incorporar la veu i la mirada de les persones grans en la cocreació i la planificació de propostes d'envelliment actiu, així com en la millora contínua dels equipaments adreçats a persones grans", a partir dels resultats obtinguts en la recerca es fa una proposta que permet l'operativització en accions concretes respecte a com incorporar la veu de les persones participants en la planificació d'activitats dels equipaments adreçats a persones grans, mitjançant mecanismes i metodologies que afavoreixin la seva participació. En aquest sentit s'ha elaborat una guia que ha de servir com a eina als professionals que considerin aplicar-la

en els seus equipaments. Aquesta guia es troba en un document independent que respon al nom **“ACPASE (ACTivitat, PArticipació, SÈnior). Guia de participació en la planificació d’activitats dels equipaments d’oci adreçats a persones grans”**.

En relació a l’**objectiu 5**, “Difondre els resultats als agents socials implicats” proposem les següents accions:

- . Jornada de difusió a professionals del sector i persones grans.
- . Presentació de comunicacions a Jornades i Congressos.
- . Publicació en obert de la Guia (si s’escau).
- . Publicació d’articles científics.

9 Bibliografia

- ABC (2021). Proyecto Green House. Las residencias milagros que vencieron al covid-19.
https://www.abc.es/xlsemanal/a-fondo/mejores-residencias-de-ancianos-coronavirus-proteccion-contagio-green-house.html?utm_medium=email
- Alvarez Pérez, R.(2022). *Participación política y acción colectiva de las personas mayores . Las consecuencias del envejecimiento y el reemplazo generacional en la España democrática*. UAM. Departamento de Sociología. URI <http://hdl.handle.net/10486/703884>
- Ajuntament de Badalona. Casals de Gent Gran.
<https://www.badalona.cat/ca/serveis-ajuntament/gent-gran/casals-de-gent-gran-de-badalona>
- Ajuntament de Barcelona. Web ajuntament de Barcelona/Àrea de Drets socials, Educació i Cicles de Vida/Persones grans.
<https://ajuntament.barcelona.cat/personesgrans/ca/casals-i-espais-de-gent-gran>
- Ajuntament de Castellbisbal. Casal de la Gent Gran.
<https://www.castellbisbal.cat/guia-del-municipi/guia-dequipaments/casal-de-la-gent-gran.html>
- Ajuntament de Cornellà de Llobregat. Dinamització de la gent gran.
<https://www.cornella.cat/ca/viure-a-cornella/igualtat-inclusio-i-diversitat/accio-social/carera-municipal-de-serveis-socials/persones-grans/recursos-per-a-les-persones-grans/dinamitzacio-de-la-gent-gran>
- Ajuntament de Gavà. Gent Gran. <https://www.gavaciutat.cat/gent-gran>
- Ajuntament de Mataró. Casals de Gent Gran.
<https://www.mataro.cat/ca/temes/gent-gran/activitats/casals-de-gent-gran-1>
- Ajuntament de Mollet. Casals de Gent Gran.
<https://www.molletvalles.cat/ca/serveis/gent-gran/associacions-de-gent-gran-1>
- Ajuntament de Sant Cugat del Vallès. Pla estratègic en l'àmbit de les persones grans. https://cido.diba.cat/normativa_local/16732137/pla-estrategic-en-lambit-de-les-persones-grans-ajuntament-de-sant-cugat-del-valles
- Ballesteros, R. (2006). Quality of Life and Active Ageing.

- Baltes, P. B., & Baltes, M. M. (1990). Psychological perspectives on successful aging: The model of selective optimization with compensation. In P. B. Baltes & M. M. Baltes (Eds.), *Successful aging: Perspectives from the behavioral sciences* (pp. 1-34). Cambridge University Press.
- Bermejo, L. (2006). Aportació de les activitats socioeducatives a la promoció de l'envelliment actiu i l'apoderament de les persones grans. *Educació Social, Revista d'Intervenció Socioeducativa*, 51, 27-44.
- Bermejo, L. & Miguel, J. J. (2008). Informe sobre envelliment actiu. IMSERSO.
- Bermejo, L. (2009). Bones pràctiques en centres d'atenció diürna per a persones grans. IMSERSO
- Boudiny, K. (2013). Active ageing: A critical perspective. *European Journal of Ageing*, 10(1), 3-10. <https://doi.org/10.1007/s10433-013-0283-7>
- Bowling, A., & Dieppe, P. (2005). What is successful aging and who should define it?. *British Medical Journal*, 331(7531), 1548-1551. <https://doi.org/10.1136/bmj.331.7531.1548>
- Bowlin, A. i Grundy, E. (2009): "Differentials in mortality up to 20 years after baseline interview among older people in East London and Essex", *Age and Ageing*, 38.
- Bravo-Segal, S., & Villar, F. (2020). Envelliment actiu, participació i cura mútua: tendències i reptes que ens planteja la COVID-19. *Anuari de l'Envelliment*, Illes Balears.
- Celdrán, M. (2021). *Desarrollo adulto y envejecimiento: Segunda edición revisada y actualizada*. Editorial Síntesis.
- Cunill, N. (1991). Participación ciudadana, dilemas y perspectivas para la democratización de los Estados latinoamericanos, Caracas, CLAD, Centro Latinoamericano de Administración para el Desarrollo
- Daatland, S. O., & Biggs, S. (2004). Ageing and the politics of the life course. In S. O. Daatland, S. Biggs, & A. H. McGarry (Eds.), *Ageing and the politics of the life course* (pp. 1-18). Sage Publications
- Donnarumma, A. (1996). Paradigmas y niveles de participación. In *Congreso FEETLC*.
- El idealista (202 Estes, C. L., & Binney, E. A. (1989). The role of social networks in the health of the elderly. In A. A. Anderson (Ed.), *Social*

networks and health: Models, methods, and applications (pp. 139-157). Sage Publications. 1). La inmobiliaria Layetana y el fondo PineBrigde levantan un cohousing sénior de cerca de La Moraleja (Madrid).

https://www.idealista.com/news/inmobiliario/vivienda/2021/09/27/792500-las-arcadias-del-encinar-un-cohousing-senior-de-lujo-muy-cerca-de-la-moraleja-madrid#xts=582065&xtr=EPR-1059-%5Bnews_daily_20210928%5D-20210928-%5Bm-03-titular-node_792500%5D-72474815898@3-%5B20210928091225%5D

- El idealista (2022). Ad Pretum proyecta un cohousing senior” de 30 viviendas desde 178.000 euros en Alpedrete (Madrid).
https://www.idealista.com/news/inmobiliario/vivienda/2021/10/21/792913-ad-pretum-proyecta-un-cohousing-senior-de-30-viviendas-desde-178-000-euros-en#xts=582065&xtr=EPR-1059-%5Bnews_daily_20211021%5D-20211021-%5Bm-03-titular-node_792913%5D-72474815898@3-%5B20211021084926%5D
- Fernández-Ballesteros, R. (2005). Psychological Perspectives on Successful Aging.
- Fernández-Ballesteros, R. (2011). Psicología del envejecimiento: Enfoques prácticos y de intervención. Ediciones Pirámide.
- Fries, J. F. (1989). Aging, Natural Death, and the Compression of Morbidity.
- Garcia-Oliva, M. (Coord.), Grup de Treball de Programes Sènior de la Xarxa Vives d'Universitats. (2020). Formació universitària sènior: Informe sobre l'impacte social en l'estudiantat. Xarxa Vives d'Universitats.
- Guimaraes, R. (1987). Participación comunitaria, Estado y desarrollo. el difícil arte de conciliar lo conflictivo. Méx. D.F: Sociedad Interamericana de Planificación.
- Goerres, A. & Rabuza, F. (2016). Just another Norm in the Wall Perceptions of the Social Norm of Voting in a Diverse Universe of Social Norms about Public Actions. Disponible en SSRN:
<https://ssrn.com/abstract=2786964> o
<https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2786964>
- Havighurst, R. J. (1961). Developmental tasks and education (3rd ed.). Longman.

- Help Age España (2021). Justicia y participación social y política de las personas mayores.
https://r.search.yahoo.com/_ylt=AwrkPDNMbU9nEgIA.4BU04lQ;_ylu=Y29sbwNpcjIEcG9zAzlEdnRpZAMEc2VjA3Ny/RV=2/RE=1734468173/RO=10/RU=https%3a%2f%2fwww.helpage.es%2fwp-content%2fuploads%2f2022%2f02%2fHelpAge_Cuaderno-5_Justicia-y-participacion-social-y-politica-de-las-personas-mayores.pdf/RK=2/RS=bxbjBZ9GHwrKxvS9DJzosE7.lq8-
- Hernández, S. P.; Ruiz, M. T.; Martí, M. J. y Molina, M. B. (2019): “Participación social y satisfacción vital: diferencias entre mujeres y hombres mayores”, *Revista de psicología de la salud*, 7 (1)
- Idescat (2024). <https://www.idescat.cat/indicadors/?id=basics&n=10355>)
- Jordà Sanz, S. (2020). El treball socioeducatiu amb persones grans: la promoció de l'envelliment actiu. Universitat de Barcelona.
- Kalache, A., & Kickbusch, I. (1997). A global perspective on aging and health. In L. M. W. P. J. M. S. D. W. A. (Ed.), *Health for all beyond the year 2000: The global challenge* (pp. 171-182). World Health Organization
- Laslett, P. (1989). *A Fresh Map of Life: The Emergence of the Third Age*. Weidenfeld & Nicolson.
- Lawton, M. P., & Nahemow, L. (1973). Ecology and the aging process. In C. Eisdorfer & M. P. Lawton (Eds.), *The psychology of adult development and aging* (pp. 619-674). American Psychological Association.
- Litwin, H., & Shiovitz-Ezra, S. (2006). The association between social network type and health in old age. *The Journals of Gerontology: Series B*, 61(4), S233-S241. <https://doi.org/10.1093/geronb/61.4.s233>
- Martínez Rodríguez, T. (2011). *La atención gerontológica centrada en la persona*. Vitoria-Gasteiz: Gobierno Vasco.
- Moulaert, T., & Biggs, S. (2012). *Critical Perspectives on Ageing and Later Life: Theories, Research and Practice*. Policy Press.
- Medina Ruiz, E. (2021). Personas mayores, participación y cambio social antes y después del COVID-19. *Áreas. Revista Internacional de Ciencias Sociales*, (42), 105–113. <https://doi.org/10.6018/areas.483961>

- Medina, E. (2015): Satisfacción e intención de permanencia de personas mayores voluntarias. Uno modelo explicativo. (Tesis inédita), Universidad de Murcia. Facultad de Trabajo Social.
- Mora, A. (2020). *Conocer para transformar. Métodos y técnicas de investigación en Trabajo Social*. Tirant Humanidades.
- Norris, P. (2002). Democratic Phoenix. Reinventing political activism. Harvard University. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511610073>
- OMS. (2002). Envejecimiento activo: un marco político. Revista Española de Geriátría y Gerontología, 37(S2), 74-105.
- Pinazo, S., & Donio-Bellegarde, M. (2018). La soledad de las personas mayores. Fundación Pilares para la Autonomía Personal.
- Pinazo-Hernandiz, S. (2020): "Impacto psicosocial de la COVID-19 en las personas mayores: problemas y retos", Revista Española de Geriátría y Gerontología, 55 (5), pp. 249-252.
- Pla "Barcelona, ciutat amigable amb les persones grans 2022-2030". <https://ajuntament.barcelona.cat/personesgrans/sites/default/files/2024-08/pla-amigabilitat-2022-30-ca-web.pdf>
- Pla Estratègic per a les Persones Grans del Baix Llobregat. <https://www.elbaixllobregat.cat/consellconsultiugentgran/PlaEstrategic>
- Rowe, J. W., & Kahn, R. L. (1997). Successful Aging. The Gerontologist, 37(4), 433-440.
- Sala, E. (2020). La soledat no desitjada durant la vellesa, un fenomen complex objecte de les polítiques públiques. Observatori de la Soledat.
- Sancho, M. (2020). Acceso a los derechos fundamentales y envejecimiento activo: Retos y propuestas. Revista de Gerontología, 35(3), 123-134.
- Segura Cuenca, MC. (2021). La participación social de mayores y su relación con la calidad de vida. *Editorial Tirant Lo Blanch*
- Triadó, M. C. (2003): Envejecer en Entornos Rurales. Madrid, IMSERSO- Estudios I+D+I, 19. Vives Barceló, M. Orte Socías, C. & Ballester Brage, L. (2015). Efectos de los programas universitarios en personas mayores en su red y apoyo social. El ejemplo de la Universitat Oberta per a Majors. Pedagogía Social. Revista universitaria, (25), 299-317.

- Warburton, J., & Lui, C. (2007). Social isolation and loneliness in older people: A literature review. Australasian Centre on Ageing.
- Walker, A. (2002). A strategy for active ageing. International Social Security Review, 55(1), 121-139
- Walker, A., & Maltby, T. (2012). Active ageing: A critical perspective. European Journal of Ageing, 10(1), 4-10. <https://doi.org/10.1007/s10433-012-0271-9>.
- Yanguas, J. (2020). La soledad en las personas mayores, prevalencia, características y estrategias de afrontamiento. Fundació "la Caixa".